

Yedi Harf Rivayetlerinin Söylem Analizi Yöntemiyle İncelenmesi
Analysis of al-Ahruf al-Seb‘a Narratives by the Method of Discourse
Analysis

Süleyman ABANOZ

Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Din Psikolojisi ABD,

Assist. Prof. Dr., Selçuk University, Faculty of Theology,
Department of Psychology of Religion

abanoz_s@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-4466-7080

Süleyman KILIÇ

Öğretim Görevlisi Dr., Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi ABD,

Lecturer Dr., Selçuk University, Faculty of Theology,
Department of Qur'anic Reading and Kıra' a

hfzklcsuleyman@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8106-617X

DOI: 10.56720/mevzu.1680001

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 19 Nisan / April 2025

Kabul Tarihi / Date Accepted: 4 Temmuz / July 2025

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Eylül / September 2025

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Eylül / September

Atıf / Citation: Abanoz, Süleyman - Kılıç, Süleyman. “Yedi Harf Rivayetlerinin Söylem Analizi Yöntemiyle İncelenmesi”. *Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (Eylül 2025): 523-562. <https://doi.org/10.56720/mevzu.1680001>

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.
Plagiarism: This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected.
web: <http://dergipark.gov.tr/mevzu> | <mailto:mevzusbd@gmail.com>

Copyright © CC BY-NC 4.0



Öz

Bu çalışmada kıraat ilminin temel meselelerinden biri olan yedi harf (ah-rufu's-seb'a) ile ilgili rivayetler "söylem analizi" tekniğiyle ele alınmıştır. Söylem analizi, söylemi içinde üretildiği sosyal ve psikolojik bağlamı ve etkileyen tüm şartları göz önüne alarak algılamayı, yorumlamayı ve değerlendirmeyi hedefleyen nitel bir araştırma yöntemidir. Yedi harf olgusu kıraat ilminin temel problemlerinden birini oluşturmakta ve yedi harfin mahiyetiyle alakalı birbirinden farklı görüşler bulunmaktadır. Bu çalışma, başta psikoloji ve sosyal psikoloji olmak üzere sosyal bilimlerin çeşitli alanlarında son zamanlarda sıklıkla kullanılmaya başlanan "söylem analizi" yöntemiyle ve yedi harf konusuyla ilgili belli başlı rivayetlerle sınırlıdır. Bu yöntem sayesinde söz konusu rivayetlerin değerlendirilmesinde psikoloji de devreye sokulmuş olacak ve rivayetlerin yorumuna yeni bakış açısı kazandırılacaktır. Ulaşabildiğimiz kadarıyla bu yöntem Kur'ân-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi alanında daha önce kullanılmamıştır. Söylem analizinin ilk defa kullanılmış olmasının ilgili alana katkı sağlayacağı umulmaktadır. Araştırma multi-disipliner bir çalışma olup başta kıraat olmak üzere çeşitli İslam bilimleri ve din psikolojisi açısından önem arz etmektedir. Bu çalışmanın, Temel İslam Bilimleri alanında rivayet merkezli yapılacak diğer çalışmalara kapı aralayacağı ve fayda sağlayacağı da beklenmektedir. Yapılan söylem analizi sonucunda anlaşılmaktadır ki Hz. Muhammed (s.a.v.) ile Cebrâil arasında geçen diyalogun aktarıldığı rivayetlerde Nebî, ümmetindeki okuma zorluğu çekeceğini düşündüğü kişiler için Cebrâil aracılığıyla Allah'tan ruhsat istemiştir. Allah'ın verdiği bu ruhsat iki harften başlayarak yedi harfe ulaşmıştır. Sahâbîler arasında geçen ve tartışmanın neticeye ulaşması adına Hz. Peygamber'e başvurulmuş diğer rivayetler ise kıraatte otorite bir sahâbî ile çok tanınmayan ve hatta ismi bile zikredilmeyen sahâbîlerin okuyuşları arasındaki ihtilafı ele almaktadır. Kıraatte otorite olan sahâbînin yanlış olarak değerlendirdiği okuyuş Hz. Peygamber'e aktarılmıştır. O, farklı okuyuşları yedi harf ruhsatı kapsamında değerlendirerek onaylamış ve bu konularda ihtilaf yaşamamaları hususunda onları uyarmıştır. Dolayısıyla bu rivayetler söylem analiziyle incelendiğinde yedi harf ruhsatının okuma kolaylığı getirdiği ve Hz. Peygamber zamanında yaşanan ihtilafların bu ruhsatla çözüldüğü anlaşılmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'in çoğaltılmasına vesile olan süreçte yaşananlar da onun bu konuda gösterdiği titizliğin gerekliliğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kıraat İlmi, Din Psikolojisi, Yedi Harf, Söylem Analizi, el-Ahrufu's-Seb'a

Abstract

In this study, the narrations about the seven al-harf (al-ahruf al-sab'a), which is one of the main issues of the science of Kıra'a, are analyzed with the technique of "discourse analysis". Discourse analysis is a qualitative research method that aims to perceive, interpret and evaluate discourse by taking into account the social and psychological context in which it is produced and all the conditions that affect it. The phenomenon of the al-Ahruf al-Seb'a constitutes one of the main problematics of the science of Kıra'a and there are different opinions about what the seven al-harf are. This study is limited to the method of 'discourse analysis', which has recently been frequently used in social sciences, especially in psychology and social psychology, and to the main narrations about the seven letters. Thanks to this method, psychology will also be brought into play in the evaluation of these rumors and a new perspective will be given to the interpretation of the rumors. As far as we can reach, this method has not been used before in the field of Qur'anic Reading and Kıra'a. The research is a multi-disciplinary study and is important in terms of various Islamic sciences, especially Kıra'a, and religious psychology. It is also expected that this study will open the door to other narration-based studies in the field of Basic Islamic Sciences and will provide benefits. As a result of the discourse analysis, it is understood that in the narrations in which the dialogue between the Prophet Muhammad (PBUH) and the Gabriel, the Prophet asked for a permission from Allah through the Gabriel for those in his ummah who he thought would have difficulty in reading. This permission granted by Allah started from two letters and reached seven letters. In the narrations took place between the companions and the Prophet, there was a dispute between the recitations of a companion who was an authority in Kıra'a and the recitations of companions who were not well known and whose names were not even mentioned. The recitation that the companion who was an authority in Kıra'a considered to be wrong was transmitted to the Prophet. He evaluated the different readings within the scope of the seven-letter permission and approved them and warned them not to dispute on these issues. Therefore, when these narrations are analyzed through discourse analysis, it is understood that the seven al-harf permission brought

ease of reading and the disputes that occurred in the Prophets time were resolved with this permission. The events that took place during the process that led to the duplication of the Holy Quran also show the necessity of the meticulousness shown by the Prophet in this regard.

Keywords: Kıra'a, Psychology of Religion, Seven al-Harf, Discourse Analysis, al-Ahruf al-Seb'a

Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması / <i>Conceiving the Study</i> : SA (%50), SK (%50) Veri Toplanması / <i>Data Collection</i> : SA (%50), SK (%50) Veri Analizi / <i>Data Analysis</i> : SA (%50), SK (%50) Makalenin Yazımı / <i>Writing up</i> : SA (%50), SK (%50) Makale Gönderimi ve Revizyonu / <i>Submission and Revision</i> : SA (%50), SK (%50)
------------------------	---

Giriş

Müslüman toplum içinde Kur'ân-ı Kerim harflerini, kelimelerini telaffuz etmekte zorlanan ihtiyar, çocuk, köle ve okuma yazma bilmeyenlerin bulunmasından dolayı Hz. Peygamber, Allah Teâlâ'ya münacatta bulunmuş ve netice itibarıyla Kur'ân'ın birden fazla harf üzerine okunabileceği ruhsatı kendisine verilmiştir.¹ Yedi harf üzerine Kur'ân'ın okunabilmesi hadislerce sabit olup hem sahâbîler hem sonraki nesiller tarafından kabul edilmiş bir durumdur. Fa-

¹ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, nşr. Muhammed Nâsüridin Elbânî (Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif li'n-Neşri ve't-Tevzi', 1417/1996), "Kitâbu'l-Kırâât", 11 (No. 2944); Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd et-Tayâlisî, *el-Müsned*, thk. Muhammed Abdülmuhsin et-Türki (Mısır: Dâru Hicr, 1419/1999), 1/439 (No. 545); Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Bezzâr, *el-Müsnedü'l-Bezzâr ve el-bahrü'z-zehhâr*, thk. Mahfûzu'r-Rahmân Zeynullah vd. (Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1431/2009), 7/310 (No. 2908); Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân'il-azîm*, thk. Hikmet b. Beşir b. Yasin (Suudi Arabistan: Dâru İbnü'l-Cevzi, 1431/2009), 1/52; İbrahim b. Ömer b. Hasan er-Rabât b. Ali b. Ebû Bekir Burhâneddin el-Bekâî, *Mesâidü'n-nazar li'l-işrâf alâ makâsidi's-süver* (Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, 1408/1987), 1/386; Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Ali b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî, *Gâyetü'l-maksad fî zevâidi Müsned*, thk. Hallâf Mahmud Abdussemmi (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1421/2001), 3/265.

kat yedi harften kastedilenin ne olduğuyla alakalı birçok farklı görüş ortaya konulmuştur.² Yedi harfle ilgili Nebî'nin (s.a.v.) buyrukları sahâbe tarafından özümsemiş ve anlaşılmıştır. Anlaşılmayan hususlar Hz. Peygamber'in sağlığında ona götürülerek çözüme kavuşturulmuştur. Fakat yedi harfle ilgili serdedilen kaviller üzerinde ittifak bulunmamaktadır. Dolayısıyla sahâbe sonrası dönemde yedi harfle ilgili hadisler farklı şekillerde yorumlanmıştır. Bu yorumların bazıları yedi harfle ilgili hadislerin keyfiyetine uygun düşen yorumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer bazı yorumların ise kıraat alanında çalışma yapanlar tarafından uzak görüşler olduğu ileri sürülmüştür.³

Yedi harf meselesi geçmişte olduğu gibi günümüzde de zihinleri meşgul eden ve üzerine yazılıp çizilen konulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Arap dünyasında yazılan tez, kitap ve makalelerde ele alındığı gibi⁴ Türkiye'de de yedi harf üzerine oldukça fazla çalışma kayda alınmıştır. Yedi harf, kıraat ilmi alanında yapılan tez çalışmalarının çoğunda bir başlık olarak yer almaktadır. Kitap düzeyinde, Abdurrahman Çetin tarafından ve Yusuf Kalemli tarafından birer çalışma ele alınmıştır.⁵ Ayrıca alanla ilgili kitapların çoğunluğunda konu başlığı olarak yer almaktadır. Makale olarak ise onlarca çalışma bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır: Emin Âşıkutlu'nun *Kıraat İlminin Temellendirilmesinde Ahruf-i Seb'a Hadisi* makalesi,⁶ Hayrettin Öztürk'ün *Kur'an-ı*

² İbn Kuteybe, *Te'vîlü müşkili'l-Kurân*, thk. İbrahim Şemseddîn (Beyrut: Dâru Kütübi'l-İlmiyye, 1978), 32-34; Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kurân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Kahire: Dâru Hicr, 2001), 1/32-37; Ebû Amr ed-Dânî, *el-Ahrufü's-seb'a li'l-Kurân*, thk. Abdülmüheymin Tahhân (Cidde: Dâru'l-Minâre, 1997), 27-51.

³ Abdurrahman Çetin, *Kur'an-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013), 112-155.

⁴ Ebû Amr ed-Dânî, *el-Ahrufü's-seb'a li'l-Kurân*, thk. Abdülmüheymin Tahhân (Cidde: Dâru'l-Minâre, 1997), 10-77; Hüseyin Ziyâuddin Atar, *el-Ahrufü's-seb'a ve menziletü'l-Kırâât minhâ* (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1988), 57-261; Muhammed Riyâd Kerim, *el-Ahrufü's-seb'a elletî nezele alayhe'l-Kurân* (Kahire: Câmi'a'tü Ezher, 2017), 3-38; Adnan b. Abduhu Ahmed el-Miktârî, *el-Fark beyne ahrufü's-seb'a ve kırâât* (Mısır: Mektebetü Rıdvân, 2022), 7-120; Mennâ' Kattân, *Nüzûlü'l-Kurân alâ seb'ati ahruf* (Kahire: Mektebetü Vehbe, ts.), 4-97.

⁵ Çetin, *Yedi Harf ve Kıraatlar*; Yusuf Kalemli, *İnanç Bağlamında Yedi Harf-Vahiy İlişkisi* (İstanbul: Emin Yayınları, 2023).

⁶ Emin Âşıkutlu, "Kıraat İlminin Temellendirilmesinde Ahruf-i Seb'a Hadisi", *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları-IV* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2002), 43-106.

Kerim'in Kıraatinde 7 Harf Meselesi isimli makalesi,⁷ Osman Kaya'nın Kuran'ın Yedi Harf Üzerine İndirilmesi ve Ahru fu's-Seb'a (Yedi Harf Meselesi) adlı çalışması,⁸ Vezir Harman tarafından kaleme alınan Yedi Harf Bağlamında Kur'an'ın Resûlullah Döneminde Kitaplaştırılması Meselesi makalesi,⁹ İdris Şengül'ün Kur'an Tarihi'nde Ahru fu's-Seb'a ve Kıraatler Meselesi başlıklı makalesi,¹⁰ Şuayip Karataş'ın Ulûmü'l-Kur'an Kaynaklarında Yedi Harf Meselesinin Ele Alınışı: Klasik-Modern Karşılaştırması başlıklı makalesi,¹¹ Ahmet Karadağ'ın Kur'an-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf Hakkındaki Görüşlere Dair Bir Değerlendirme isimli çalışması.¹² Ayrıca Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin (ö. 310/923) Câmî u'l-beyân, İbn Kuteybe'nin (ö. 276/889) Te'vîlü müşkili'l-Kur'an, Ebû Amr ed-Dânî'nin (ö. 444/1053) Câmî u'l-beyân fi'l-kırâ'âtî's-seb" ve el-Ahrufü's-seb'a li'l-Kur'an, İbnü'l-Cezerî'nin en-Neşr adlı eserleri bağlamında müstakil çalışmalar da yazılmıştır.¹³

Konuyla ilgili yapılan her çalışmanın yedi harf meselesinin anlaşılmasına bir tuğla ekleyeceği düşünülmektedir. Özellikle de yeni bir yaklaşımla, güncel ve farklı bir yöntemle yaklaşmanın konuya katkısının daha fazla olacağı umulmaktadır. Bundan dolayı daha önce bu konuda hiç kullanılmayan bir yöntemle, söylem analiziyle konunun incelenmesi hedeflenmekte böylelikle de rivayetle-

⁷ Hayrettin Öztürk, "Kur'an-ı Kerim'in Kıraatinde 7 Harf Meselesi", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 2/2 (01 Nisan 2002), 97-111.

⁸ Osman Kaya, "Kuran'ın Yedi Harf Üzerine İndirilmesi ve Ahru fu's-Seb'a (Yedi Harf Meselesi)", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (15 Aralık 2004), 219-244.

⁹ Vezir Harman, "Yedi Harf Bağlamında Kur'an'ın Resûlullah Döneminde Kitaplaştırılması Meselesi", *Diyanet İlmi Dergi* 53/3 (02 Ekim 2017), 73-102.

¹⁰ İdris Şengül, "Kur'an Tarihi'nde Ahru fu's-Seb'a ve Kıraatler Meselesi", *Tafsir* 1/1 (30 Kasım 2021), 65-82.

¹¹ Şuayip Karataş, "Ulûmü'l-Kur'an Kaynaklarında Yedi Harf Meselesinin Ele Alınışı: Klasik-Modern Karşılaştırması", *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 8/1 (15 Ocak 2022), 261-296.

¹² Ahmet Karadağ, "Kur'an-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf Hakkındaki Görüşlere Dair Bir Değerlendirme", *Tasavvur* 7/2 (31 Aralık 2021), 1177-1210.

¹³ Hacı Önen, "Taberî Örneğinde Kırat ve Huruf-u Seb'a İlişkisi", *Şarkiyat* 3 (01 Nisan 2010), 103-111; Mustafa Kılıç, "İbn Kuteybe'nin Yedi Harf Anlayışı", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49 (15 Aralık 2020), 217-258; Hacı Önen, "Ebu 'Amr Ed-Dânî'ye Göre Yedi Harfin Anlamı", *Şarkiyat* 11 (01 Nisan 2014), 56-72; Yaşar Akaslan, "İbnü'l-Cezerî'nin 'Yedi Harf' Meselesi Üzerindeki Fikirleri", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 18/2 (27 Eylül 2018), 265-303.

rin yorumlanmasına yeni bir ufuk açılması planlanmaktadır. Söylem analizinde mülakat yöntemiyle veriler ilk elden toplanabileceği gibi ilk ortaya çıktığında konuşma şeklinde gerçekleşen ancak tarihsel süreç içinde yazıya geçirilerek metin hâline getirilen veriler de analiz edilebilmektedir. Ancak bu şekilde elde edilmiş metinlerin analizinde söz konusu rivayetlerle birlikte aktaranların durumları da dikkate alınmalıdır.

Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) sağlığında yedi harfe dair rivayetleri söylem analizi açısından iki kısımda değerlendirmek mümkündür. Bu rivayetlerin bir kısmında olay, Hiz. Peygamber ile Cebrâil arasında gerçekleşmekte ve Hiz. Muhammed (s.a.v.), Cebrâil vasıtasıyla ümmetinin yedi harfle Kur'ân'ı okuyabilmesi için Allah'tan ruhsat almaktadır. Rivayetlerin diğer kısmında ise sahâbe arasında tartışmaya sebep olan bir durum yaşanmakta ve durumun Hiz. Peygamber'e (s.a.v.) iletilmesi sonucunda o, yedi harf ruhsatını sahâbeye aktararak meseleye çözüm getirmektedir. Bu rivayetlerde Hiz. Ömer, Übey b. Kâ'b, Abdullah b. Mes'ûd ve Amr b. Âs olmak üzere dört sahâbînin ismi öne çıkmaktadır. Söz konusu bu dört sahâbînin başından geçen olaylar bazı ufak farklılıklarla birçok kişiden nakledilmekle birlikte olayın özü rivayetlerin hepsinde aynıdır.

Makalede, yedi harfle ilgili yorumların kimler tarafından nasıl yapıldığının ortaya koyulmasından ziyade, konunun farklı bir bakış açısıyla ele alınması hedeflenmiştir. Bu makale, Kur'ân-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi açısından daha önce ele alınmamış bir durum çalışmasıdır. Çalışmanın konusu yedi harf rivayetlerinin söylem analizi açısından değerlendirilmesidir. Çalışmanın kapsamının sınırlı olması hasebiyle yedi harfle ilgili rivayetlerin tamamını ele almak mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla yedi harfle alakalı öne çıkan ve söylem analizi açısından değerlendirilmeye müsait olan belirli rivayetler bu makalede ele alınmıştır.

Tedvin döneminden günümüze zihinleri meşgul eden yedi harf konusu hakkında kesin bir sonuca ulaşılmamıştır. Ancak hadis metinleri enine boyuna incelenmiş ve bu bağlamda onlarca görüş ortaya koyulmuştur. Birbirine yakın ve uzak olan bu yorumlar kimi âlimler tarafından kabul edilirken kimi âlimler tarafından da eleştirilmiştir. Yedi harf meselesine din psikolojisinin bakış açısı

sından ve onun kullandığı yöntemlerden biri olan söylem analiziyle yaklaşmanın konuya farklı bir bakış açısı sağlayacağını düşünmekteyiz. Kıraat ilminin temel ve zor konularından biri olan yedi harf meselesini kesin sonuca kavuşturma iddiasında değiliz. Haddizatında kıraat ilmine ait temel bir konunun din psikolojisine ait bir yöntemle ele alınması, araştırmanın özgünlüğünü göstermektedir. Sonuç itibarıyla ele alınan cümleler, geçmiş âlimlerimiz tarafından serdedilen ifadelerin bir kısmıyla benzerlik taşısa da yöntem itibarıyla farklıdır. Ayrıca söylem analizi neticesinde ulaştığımız sonuçlar daha önceki ifadelerin hangilerinin vakıya uygun olduğunu, hangi görüşlerin, rivayetlerin bağlamından uzak olduğunu ortaya koyma açısından önemlidir. Kıraat ilminin temel ve zor konularından biri olan yedi harf meselesine ait rivayetlerden önce söylem analizini ayrıca ele almamız gerekmektedir.

1. Söylem Analizi

Dil, düşünceyi ifade etme ve insanlarla iletişim kurma aracı olmasının yanında kullanımıyla bir eylem ortaya çıkarması sebebiyle güç ve denetim aracıdır. “Dilin tüm bu amaçlarla kullanımı söylem olarak adlandırılmaktadır ve söylem toplumu, dünyayı, katılımcıları, iletişimi ve iletişimin amacını; dolayısıyla bağlamı biçimlendirmekte ve bunlar tarafından biçimlendirilmektedir.”¹⁴ Ayrıca söylem, iletinin sadece içeriğiyle ilgilenmez bunun yanında onu kimin söylediği, neye dayanarak söylediği, kime söylediği ve neyi amaçladığı gibi tüm boyutlarını kapsar.¹⁵ Dolayısıyla söylem çözümlemecileri “anlam”la ilgilenir ve özellikle söylenen sözün anlamının ne olduğu ve neden bu sözün söylendiği soruları üzerinde durur.

Bir söylemi incelemek, yalnızca dilin kendi yapısı hakkında bilgiler sağlamakla kalmaz; aynı zamanda dili üreten zihnin işleyişi, anlamlandırma ve aktarma biçimleri ve bu süreçleri etkileyen toplumsal olgular hakkında da önemli

¹⁴ Gülsüm Songül Ercan - Pınar Danış, “Söylem, Söylem Çözümlemesi ve Eleştirel Söylem Çözümlemesi: Tanımları ve Kapsamları”, *DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi* 6/2 (2019), 527.

¹⁵ Hilal Çelik - Halil Ekşi, “Söylem Analizi”, *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri* 27/27 (Aralık 2013), 100.

bilgiler sağlar.¹⁶ Söylemi anlaşılabilir hâle getiren şey, ifadelerin, olayların nerede ve nasıl ortaya çıktığıdır. Söylemi kullanan kişiler de söylemin anlaşılmasında ana unsurlardan biridir. Söylem anlatılan bir olay, bir kişi ya da bir grup insan hakkında üretilen anlamalar, imajlar, benzetmeler, hikâyeler grubuna dayanır. Bu imajlar, benzetmeler, anlamalar ve hikâyeler o olayı, o insanı ya da o grubu belli bir ışık altında belli bir biçimde takdim eder.¹⁷

Söylem araştırması; sadece söylenenler bazında cümleyi temel alan dar kapsamlı dil analizi değildir. Dilin sosyal çevreyi, benzer şekilde sosyal çevrenin de dili nasıl yapılandığı üzerinde duran, tüm bunlara dayalı olarak oluşturulan anlam inşasının nasıl gerçekleştiğine dair üst düzey bir yorumlama imkânı sağlayan ve sosyal bilimler alanına geniş kapsamlı bir bakış açısı sunan bir nitel araştırma yöntemi olarak değerlendirilebilir. Söylem analizi pozitivist düşüncenin egemenliği altında kalan bilim anlayışına ve dünya görüşüne alternatif bir bakış açısı olarak görülebilir. Pozitivist yaklaşımın, içinde yaşanan sosyal dünyanın karmaşık ilişkilerini açıklayabilecek güçte olmadığı iddia edildiği için; içinde yaşanan dünyanın açıklanmasına yönelik sayısal verilerden elde edilen bilgilerden ziyade, derinlemesine yorumlamalara ihtiyaç duyulmaktadır. Söylem analizi bu noktada sosyal bilimler araştırmalarında özellikle eğitim ve psikoloji çalışmalarında çok önemli bir yer tutar.¹⁸

Bir metin, analiz edilirken onun alımlanması ve yazılması sürecinde metne dâhil olan kişilerin sosyal rolleri, kendi aralarındaki ilişkileri, metnin yazıldığı ortam, zaman gibi etkiler bağlamı oluşturan unsurlardır. Söylemin üretim ve anlama sürecini içinde barındıran bu bilişsel yaklaşım, söylem çalışmalarının psikolojiden bağımsız olamayacağını ortaya koyar. Çünkü bir söylemi incelemek demek, dili kullanan kişinin zihinsel temsillerini de incelemek demektir. Böylelikle psikoloji; söylemin üretilmesi, anlaşılması ve kavranması açısından analizde önemli bir yer edinir.

¹⁶ Nalan Büyükkantarcıoğlu, “Söylemden İdeolojiye Eleştirel Söylem Çözümlemesi”, *Dilbilim Temel Kavramlar Sorunlar Tartışmalar*, ed. Ahmet Kocaman (Ankara: Dil Derneği, 2006), 103.

¹⁷ Sibel A. Arkonaç, “Psikoloji ve Söylem Çalışmaları”, *Eleştirel Psikoloji Bülteni Psikolojide Araştırma ve Yöntem Tartışmaları Sayısı 5* (2014), 43.

¹⁸ Çelik - Ekşi, “Söylem Analizi”, 115.

Söylem analizinde yoruma gidilirken, söylemde yer alan bilgilerin yalnızca sırası ve kelime anlamları değil onun; mesajı veren tarafından o kültür için kullanıldığı anlamının başka kültürler tarafından da doğru şekilde anlaşılıp yorumlanması gerekir. Söylem analizi; söylemi, içinde üretildiği sosyal ve psikolojik bağlamı ve etkileyen tüm şartları göz önüne alarak algılama, yorumlama, değerlendirme ve tekrar üretme süreçleri ile inceleyen bir yöntemdir.¹⁹ Bu yöntem başta psikoloji ve sosyoloji olmak üzere tüm sosyal bilimlerde kullanılabilir ve bu alanlarda kullanımı giderek artmaktadır.

Söylem analizi, bugün kullanılan biçimde 1960'ların ortalarında ortaya çıkmasına karşılık, tarihini oldukça eskiye, binlerce yıl öncesine kadar götürebiliriz. Örneğin güzel ve etkili konuşma, muhatabı ikna etme (retorik) eski Yunan'da çok önem verilen bir husustur.²⁰ Ayrıca her peygamberin kavmine etkili bir şekilde hitap ettiği, bir taraftan muhataplarını ikna ederken muarızlarını da cevapsız bıraktığı bilinmektedir. Bunun yanında yöneticiler, siyasetçiler, ordu komutanları ve din adamları gibi önemli konumda olan ve halkı yönlendirmeye çalışan kişiler de söylemlere önem vermişler hatta zaman zaman etkili söylemlerde bulunmak için fikir almışlardır. Bu örnekler konuşmaya verilen önemin çok eskilere gittiğini göstermektedir. Bunun yanında konuşulanı doğru bir şekilde anlamak ve anladığını da yeri geldiğinde başka bir ortamda tekrar etmek mesajın içeriğinin ve bağlamının önemini ortaya koymaktadır.

Sosyal bilimlerde önemi giderek artan söylem analizi, yorumlamacı ve nitel araştırma yöntemleri arasında yer alır. Nitel araştırmalar ise "olguların, kavramların, sosyal gerçekliğin ve sosyal dünyanın" içinde yaşayan insanlar için ne anlama geldiğini araştırır.²¹ Sosyal bilimlerin, insan zihninin kompleksliği

¹⁹ Tahir Gür, "Post-Modern Bir Araştırma Yöntemi Olarak Söylem Çözümlemesi", *Journal of World of Turks* 5/1 (2013), 185.

²⁰ Aysel Aziz, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2014), 150.

²¹ Gür, "Post-Modern Bir Araştırma Yöntemi Olarak Söylem Çözümlemesi", 189.

ve farklılığı olgusunu göz ardı edebilecek derecede salt nicel yöntemlere yönelmesi, postmodern dünyanın açıklanmasında yetersiz kalabilir.²² Günümüz sosyal bilimlerinde nicel yöntemlerle ulaşılan verilerin ötesine geçmede söylem analizinin önemli bir katkısı olacaktır. Söylem analizinin postmodern yaklaşımların bir ürünü olduğu ve bir şeyi ispat etmek, doğrulamak ya da kesin sonuçlar almak için değil, yorumlama yapmak ve değerlendirmek için kullanıldığı da unutulmamalıdır.

Söylem analizinde kelime ve cümle yapılarının ötesinde; ideolojik, politik, ekonomik özellikler üzerinde analiz yapılır. İçinde bulunduğu bağlamdan yalıtılmış kelimeler ve cümleler değil bağlam içindeki cümleler dikkate alınarak analiz yapılır. Söylem analizi aynı zamanda birçok disiplin arasında duran bir analizdir. Dilbilim, psikoloji, sosyoloji felsefe gibi birçok alanın içeriğinden yararlanır. Analiz sonunda ortaya çıkan bilgi sübjektif ve yoruma dayalıdır. Kesin yargılara ulaşmak yerine kişilerin farklı bakış açısıyla bakmasını sağlamaya ve aynı zamanda söylemleri sosyal bağlam içinde değerlendirmeye çalışır.²³

Konuşmanın ve metinlerin günlük yaşamdaki derin rolünü fark etmek söylem analizi için bir başlangıçtır. Söylem analizi eldeki söylemden hareketle aslına en yakın yorumu yapmayı amaçlar. Söylem analizi denilince öncelikle yazılı ve sözlü ürünler akla gelmektedir. Ancak bu yöntemde bunların yanında “Resimler, işaretler gibi soyut ileti olabilecek malzemeler de söylem çözümlemesinde kullanılır. Kısaca söylemek gerekirse söylem üretmede kullanılan her türlü görsel, sözlü, yazılı ve işaretler kullanılır.”²⁴

Söylem analizinin söylemsel psikoloji, eleştirel söylemsel psikoloji ve eleştirel söylem analizi olmak üzere üç versiyonu vardır. Söylemsel psikoloji ve

²² Atıl Cem Çiçek - Gökbörü Önalp, “Mahalle Muhtarlarındaki Demokrasi Algısı Üzerine Bir Söylem Analizi: Kars Örneği”, *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 8/16 (2017), 543.

²³ Teun A. Van Dijk, *News Analysis: Case Studies of International and National News in the Press* (New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 1988); Teun A. Van Dijk, “Discourse Analysis: Its Development and Application to the Structure of News”, *Journal of Communication* 33/2 (Haziran 1983), 20-43; Norman Fairclough, *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research* (London: Routledge, 2003). 2-4.

²⁴ Gür, “Post-Modern Bir Araştırma Yöntemi Olarak Söylem Çözümlemesi”, 189.

eleştirel söylemsel psikoloji (Foucaultcu söylem analizi olarak da bilinir.) nispeten birbirine yakın iki yaklaşımdır. İkisi arasındaki fark, inceleme odağının ilk yöntemde daha dar ikincisinde ise daha geniş alana yayılmasıdır. Söylemsel psikoloji konuşma etkileşiminde dilin eylemine odaklanır.²⁵ Üçüncü yaklaşım ise eleştirel söylem analizidir. Bunlardan son iki yaklaşım, konuşmada ideolojinin önemine ağırlık verir. İncelediği söylemleri de ideoloji açısından ele alır. Özellikle üçüncü yaklaşımda ideoloji daha belirgindir ve genellikle politik konular, ayrımcılık ve eşitsizlik gibi hususlara eğilir. Bu çalışmada, Hz. Peygamber (s.a.v) ile sahâbe arasında gerçekleştiği bilinen konuşmalardaki söylemler analiz edilecektir. Dolayısıyla bu söylemlerde eleştirel bir tutumdan ziyade ifadelerin anlamlarının muhataplar ve bağlam açısından ele alınması uygundur. Bu kapsamda bizim çalışmamızda söylem analizi ifadesi bu üç yaklaşımdan söylemsel psikolojiye karşılık gelmektedir ve bu şekilde anlaşılmalıdır.

Söylem analizinin nesnel bir yöntem olmaması bu yöntemle sağlıklı bir sonuca/değerlendirmeye ulaşılamayacağı anlamına gelmemektedir. Bu yöntemle sağlıklı sonuçlara ulaşabilmek için önce birtakım kategoriler belirleyip sonra incelenecek metni çözümlemek faydalıdır. Ardından çözümlenen metin parçalarına ayrılır ve bu kategoriler çerçevesinde metnin alt unsurları ortaya koyulur. Son olarak ise önce tek tek metin ve metinlerin hepsi bir bütün olarak analiz edilir. Böylece aynı konudaki birçok metinden kastedilen mana sağlıklı bir şekilde açığa çıkarılabilir. Bu işlemlerin tamamlanmasından sonra ise söylem, bir bütün olarak değerlendirilerek genel bir sonuca ulaşılmaya çalışılır.

Bu çalışmada öncelikle yedi harfle ilgili öne çıkan rivayetler şu kategorilere ayrılarak tahlile tabi tutulacaktır. Söyleme konu olan rivayetlerin gerçekleştiği zaman ve mekân, olayın tarafları, olayda gündeme gelen ihtilaf, olayın neticesi ve değerlendirilmesi. Bu şekilde ayrı kategoriler hâlinde analiz edilen rivayetler çalışmanın sonunda bir bütün olarak yorumlanacak ve değerlendirilecektir. Bu araştırmanın amacı, söylem aracılığıyla yedi harfe dair rivayetlerin gerçekleştiği bağlamdaki maksudını ve bu söylemlerin günümüz şartlarında nasıl an-

²⁵ Arkonaç, "Psikoloji ve Söylem Çalışmaları", 47-50; Teun A. Van Dijk, "Critical Discourse Analyses", *The Handbook of Discourse Analysis* ed. Deborah Schiffrin vd., (Massachusetts: Blackwell, 2008), 352-371.

laşılması gerektiğini ortaya koymaktır. Bu sebeple öncelikle yedi harfe dair çalışmalarla değinilmiş daha sonra söylem analizi yöntemiyle bu rivayetlerin Hz. Peygamber ve sahâbe döneminde ve günümüz şartlarında nasıl anlaşılabilceği üzerinde durulmuştur.

Hz. Muhammed'in (s.a.v.) sağığında yedi harfe dair ortaya çıkan rivayetleri iki başlıkta inceleyebiliriz: İlki Hz. Muhammed (s.a.v.) ile Cebrâil arasında geçen ve yedi harfe dair ruhsatın Allah tarafından Hz. Peygamber'e bildirildiğine işaret eden rivayetler. İkincisi ise sahâbiler arasında yaşanan bir durum üzerine Hz. Peygamber'in farklı okuyuşların caiz olduğunu ifade eden, yedi harfe dair açıklamalar.

2. Yedi Harfle İlgili Rivayetlerin Analizi

Hz. Muhammed'in (s.a.v.), Kur'ân tilavetiyle ilgili yaşanan tartışmaları, yedi harfe kadar okuyuş ruhsatı verildiği şeklinde açıklama yaparak çözdüğü bilinmektedir. Dolayısıyla yedi harfle ilgili rivayetleri iki kısma ayırdığımızda öncelikle Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Allah'tan aldığı ruhsatı aktardığı rivayetleri analiz etmek vakıaya daha uygundur.

2.1. Hz. Muhammed (s.a.v.) ile Cebrâil (a.s.) Arasında Geçen Diyalogun Aktarıldığı Rivayetler

Rivayetlere göre Hz. Muhammed (s.a.v.), yedi harfle ilgili ruhsatı ortada konuya dair bir tartışma yokken Übey b. Kâ'b ve Abdullah b. Abbas'a doğrudan aktarmıştır.

2.1.1. Übey b. Kâ'b Hadisi ve Yedi Harfin Gerekçesi

Birinci versiyon

"Nebî (s.a.v.) Ahcârü'l-Mirâ'dayken (أَحْجَارُ الْمِرَى)²⁶ Cibrîl (a.s.) geldi ve Nebî ona dedi ki: 'Ey Cibrîl! Ben ümmi bir topluluğa gönderildim. İçlerinde çocuk,

²⁶ Rivayetlerin bazılarında Ahcârü'l-Mirâ ifadesi bulunurken bazılarında bulunmamaktadır. Örneğin Tirmizî'nin rivayetinde bu ifade yer almazken Tayâlisî'nin Müsned'inde bu mekânın ismi bulunmaktadır. Taberî'nin tefsirini tahkik eden Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî ilgili rivayetin dipnotunda buranın "قباء" Kuba olduğunu dipnota düşmüştür. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1/31.

cariye, yaşlı kadın, yaşlı adam ve hiç kitap okumamış olanlar vardır.' Cibrîl cevaben şöyle dedi: 'Kur'ân yedi harf üzerine indirilmiştir.'" ²⁷

İkinci versiyon

Hiz. Peygamber Benî Gıfâr gölcüğü yanındaiken Cebrâil ona geldi ve 'Muhakkak ki Allah ümmetinin Kur'ân'ı bir harf üzerine okumalarını emrediyor.' dedi.

-Allah Resulü, 'Allah'ın affını ve mağfiretini dilerim. Benim ümmetimin buna gücü yetmez.' dedi. Cebrâil ikinci defa gelerek; 'Muhakkak ki Allah ümmetinin Kur'ân'ı iki harf üzerine okumalarını emrediyor.' dedi.

-Allah Resulü, 'Allah'ın af ve mağfiretini dilerim. Benim ümmetimin buna da takati yetmez.' dedi. Cebrâil üçüncü defa gelerek; 'Muhakkak ki Allah ümmetinin Kur'ân'ı üç harf üzerine okumalarını emrediyor.' dedi.

- Allah Resulü, 'Allah'ın affını ve mağfiretini dilerim. Benim ümmetimin buna da gücü yetmez.' dedi. Sonra Cebrâil dördüncü defa gelerek; 'Muhakkak ki Allah ümmetinin Kur'ân'ı yedi harf üzerine okumalarını emrediyor. Hangi harflerle okurlarsa doğruya isabet etmişlerdir.' dedi." ²⁸

Rivayetlerin söylem analizi açısından değerlendirilmesi

- *Olayın yeri ve zamanı:* İlk rivayette hadisin ravisi Übey b. Kâ'b'ın Ensar'dan olmasından dolayı olayın zamanının Hicret'ten sonra olduğunu söylemek vakıya daha uygundur. Bu rivayette yer alan Ahcârü'l-Mirâ'nın neresi olduğuna dair kesin bir bilgimiz yoktur. Fakat bu bağlamda olan başka bir rivayete göre Nebî (s.a.v.) (عَنْ أَصَاةِ بَنِي غِفَارٍ) Benî Gıfâr kabilesine ait bir çukurun

²⁷ Tirmizî, *Sünen*, "Kitâbu'l-Kırâât", 11 (No. 2944); Tayâlisî, *el-Müsned*, 1/439 (No. 545); Bezzâr, *el-Müsnedü'l-Bezzâr ve el-Bahrü'z-zehhâr*, 7/310 (No. 2908); İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-üzîm*, 1/52; Burhâneddin el-Bekâî, *Mesâidü'n-nazar li'l-işrâf alâ makâsidi's-süver*, 1/386; Heysemî, *Gâyetü'l-maksad fi zevâidi Müsned*, 3/265.

²⁸ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh* (Suudi Arabistan: Dâru's-Selâm, 2000), "Salâtü'l-müsâfirîn" 274; es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, thk. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî (Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif li'n-Neşri ve't-Tevzi', 1997), "Salât" 357 (No. 1478); Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî (Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif li'n-Neşri ve't-Tevzi', 1988), "İftitâh" 37 (No. 939); Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1/34-35.

yanındayken Cebrâil'nin (a.s.) geldiği ve yedi harfe kadar Kur'ân'ın okunmasına müsaade edildiği bilgisini aktardığı yer almaktadır.²⁹ Benî Gıfâr kabilesinin ikametgâhları Medine'ye yakın bir mesafededir.³⁰ Bu bilgilerden hareketle olayın Medine döneminde gerçekleştiği söylenebilir. Hadiste de ifade edildiği gibi tek harf üzerine okuma, toplumun belirli kesimine meşakkat olacaktır. Toplumda zorlananların fazlalaştığı bir dönemde ruhsatın talep edilmesi bu dönemin Hicret'ten sonraki zaman olduğuna işaret etmektedir. İkinci rivayette geçen Ebû Zer el-Gıfârî'nin (ö. 32/653) kabilesine ait su birikintisinin olduğu yer de Medine'ye yakın bir yerde bulunmaktadır.³¹ İki rivayet de incelendiğinde olayın zamanının Medine dönemi olduğu anlaşılmaktadır.

- *Olayın konusu:* Her iki rivayette de Hz. Peygamber'in ümmetindeki insanların okuma yazma konusundaki sıkıntıları dile getirilmiş ve bunun çözümü olarak Kur'ân'ın yedi harf üzere indiği bildirilmiştir. Ancak ikinci versiyonda bu ruhsatın aşama aşama verildiği aktarılmaktadır.

- *Olayın tarafları:* Cebrâil (a.s.); Allah Teâlâ'dan aldığı emir üzerine Kur'ân-ı Kerim'in yedi harfe göre okunabileceğini Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ileten vahiy meleğidir. Hz. Muhammed (s.a.v.); Kur'ân-ı Kerim'in yedi harf üzere okunabileceği emrinin verildiği ve bunu gönderildiği topluma aktarmış olan, İslam dininin son peygamberidir. Olayı Hz. Peygamber'den dinleyen ve diğer kişilere aktaran Übey ise "seyyidü'l-kurrâ" ve "seyyidü'l-ensâr" gibi lakaplarla anılan, Hz. Peygamber tarafından hem Medineli Müslümanlara hem Medine dışından gelenlere Kur'ân öğretmekle görevlendirilen bir kişidir. Vahiy kâtibi olmasının yanında ilk hafızlardan olan ve Kur'ân hakkındaki bilgisiyle öne çıkan bir sahâbîdir.³²

- *Olayın sonucu ve değerlendirilmesi:* Bu iki rivayetin birbirini tamamladığı söylenebilir. Birinci rivayette Hz. Peygamber ümmetinden okumakta zorlanacak olanlardan bahsediyor ancak bir talepte bulunmuyor. İkinci rivayette ise

²⁹ Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, "Salâtü'l-müsâfirin" 274.

³⁰ Mehmet Ali, "Gıfâr (Benî Gıfâr)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/49.

³¹ Kapar, "Gıfâr (Benî Gıfâr)", 14/49.

³² Bünyamin Erul, "Übey b. Kâ'b", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/272.

okumakta zorlanacak kişilerden bahsetmeksizin bir harf üzere okumaya güçlerinin yetmeyeceğini söylüyor ve Allah'tan mağfiret diliyor. Ayrıca Cebrâil; birinci rivayette doğrudan Kur'an'ın yedi harf üzere nazil olduğunu söylerken ikinci rivayette önce bir, sonra iki, sonra üç ve en sonunda yedi harf üzere Kur'an okuyabileceklerini bildiriyor. Her iki rivayet de aynı sahâbiden (Übey b. Kâ'b) aktarılmıştır. Bu bilgilerden hareketle iki rivayetin tek bir olayla ilgili olduğu anlaşılmaktadır. İki rivayet arasındaki farkları da Übey'in bazı detayları hatırladıkça aktardığı veya rivayeti Übey'den öğrenerek aktaran diğer kişilerden her birinin olayın farklı yönlerini hatırladığını tuttukları söylenebilir. Ancak iki rivayette de Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ümmetindeki bazı kişilerin okumakta zorlanacaklarını dile getirmesi ve bunun üzerine yedi harfe ruhsat verilmesi ortak noktadır. Bu rivayetler söylem analizi yöntemiyle incelendiğinde yedi harf ruhsatının okumayla ilgili bir kolaylık getirdiği yani mana ve hükümle ilgili bir farklılık oluşturmadığı görülmekte ve bu ruhsata iyi eğitime sahip kişilerden ziyade okuma yazma konusunda sıkıntı yaşayanların ihtiyaç duyduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Kur'an'ın önce bir harf üzere indirilip daha sonra okuma sıkıntısı olanlar için yedi harfe kadar ruhsat verilmesi de bu yorumu desteklemektedir. Bu ruhsatın, İslam'ın çok geniş kesimlere hızlı bir şekilde yayıldığı dönemde ve çoğunlukla rivayetlerde isimleri dahi zikredilmeyen kişiler tarafından kullanılması ruhsatın bu amaçla verildiğini destekleyen diğer bir göstergedir.

2.1.2. Abdullah b. Abbas Rivayeti

Abdullah b. Abbas Resulullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu bildirmiştir:

“Cebrâil bana bir harf üzere okuttu. Artırması için müracaat ettim. Artırma talebimi devam ettirdim ve artırıldı. Ta ki yedi harfe ulaşana kadar.”³³

Rivayetin söylem analizi açısından değerlendirilmesi

- *Olayın yeri ve zamanı:* Rivayette olayın geçtiği yer ve zaman hakkında herhangi bir bilgi yoktur.

³³ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi u's-sahîh*, nşr. Râid Sabri ibn Übeyy Alfe (Riyad: Dâru'l-Hadara li'n-Neşri ve't-Tevzi', 2010), "Fedâilü'l-Kur'an" 5 (No. 4991); Müslim, *el-Câmi u's-sahîh*, "Salâtü'l-müsâfirîn" 272.

- *Olayın konusu:* Hz. Muhammed'in (s.a.v.) talebi üzerine Cebrâîl'in, yedi harfe ruhsat verildiğini bildirmesi.

- *Olayın tarafları:* Kur'ân'ın kaç harf okutulacağını bildiren Cebrâîl. Bunun artırılması için müracaat eden Hz. Muhammed (s.a.v.). Olayı Hz. Muhammed'den (s.a.v.) dinleyip aktaran ve Kur'ân hakkında bilgisiyle önce çıkan İbn Abbas.

- *Olayın sonucu ve değerlendirilmesi:* Rivayette; yer, zaman ve olayın sebebinden bahsedilmeksizin Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Cebrâîl vasıtasıyla Allah'tan aldığı yedi harf ruhsatını İbn Abbas'a aktarması konu edilmektedir. Rivayetin geçtiği mekân ve olay örgüsü olmaksızın aktarılması, söylem analizi açısından değerlendirilmesini zorlaştırmaktadır. Ancak Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Cebrâîl ile aralarında geçen bir diyalogu sahâbeye aktarmasından hareketle yedi harf ruhsatının Müslümanlar arasında bilinmesini istediği sonucunu çıkartabiliriz. Olayın içeriğinin bir önceki rivayetle benzer olması sebebiyle aynı analizlerin bu rivayet için de geçerli olduğu söylenebilir.

2.2. Hz. Muhammed (s.a.v.) ile Sahâbe Arasında Geçen Konuşmaların Aktarıldığı Rivayetler

2.2.1. Hz. Ömer ile Hişâm b. Hakîm Rivayeti

“Ömer İbnü'l-Hattâb (radiyallahu anh) anlatıyor: Hişâm b. Hakîm'i, Resulullah'ın (s.a.v.) hayatta olduğu bir zamanda Furkân sûresini farklı şekillerde okurken dinledim. Onun kıraatine odaklandım ki Resulullah (s.a.v.) bana bu şekillerden hiçbirisiyle okumamıştı. Namazın içinde onun üzerine atılacak oldum. Sabırlı davranıp namazı bitirmesini bekledim. Selamı verince ridasını tutup şöyle dedim:

-Senden dinlediğim bu sûreyi kim sana okuttu?

-Hişâm: 'Onu bana Resulullah (s.a.v.) öğretti!' dedi?

-‘Yalan söylüyorsun, Resulullah (s.a.v.) onu bana senin okuduğundan farklı bir şekilde öğretti.’ dedim. Onu önüme katıp Resulullah'a (s.a.v.) götürerek ‘Ey Allah'ın Resulü; bana okutmadığın birçok harf üzerine Furkân sûresini okurken bu adamı dinledim.’ dedim.

-Resulullah: ‘Adamı rahat bırak!’ diye emretti ve ona dönerek ‘Ey Hişâm oku bakalım!’ dedi. Hişâm, kendisinden işittiğim şekilde, sûreyi yeniden okudu. Resulullah (s.a.v.) bana yönelerek:

- Evet, sûre bu şekilde indirildi! buyurdu. Sonra bana: ‘Ey Ömer, Sen de oku!’ dedi. Aynı sûreyi ben de bana öğretmiş olduğu şekilde okudum. Bunun üzerine Resulullah (s.a.v.) şu açıklamayı yaptı:

- Evet, sûre bu şekilde nazil oldu. Bilinizki bu Kur’ân yedi harf üzere indirilmiştir. Bunlardan hangisi kolayınıza gelirse onunla okuyun.”³⁴

Kıraatin varlığına işaret eden ve kıraat ilmi açısından ayrı bir öneme sahip olan bu hadisin benzer rivayetleri; Yemen’de hadisi ilk tedvin eden tâbiî, muhaddis ve fakih olan Mamer b. Râşid (ö. 153/770) rivayetinde,³⁵ İmam Mâlik b. Enes’nin (ö. 179/795) *Muvatta’*sında,³⁶ İmam Şâfiî’nin (ö. 204/820) tefsir kitabında ve *Müsned* adlı eserinde,³⁷ Ebû Dâvûd et-Tayâlisî’nin (ö. 204/819) rivayetinde, Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm’ın (ö. 224/838) *Garîbu’l-hadis* adlı eseri ile *Fedâ’ilü’l-Kur’ân*’ında,³⁸ Müslim’in (ö. 261/875) *Sahîh*’inde, Ebû Dâvûd es-Sicistânî’nin (ö. 275/889) kütüb-i sitte’ye dâhil olan *Sünen*’inde, Tirmizî’nin (ö. 279/892) *Sünen*’inde,³⁹ Nesâî’nin (ö. 303/915) kütüb-i sitte’ye dâhil olan *Sünen*’inde,⁴⁰ Taberî’nin (ö. 310/923) *Cami’ul-beyan*’ında,⁴¹ İbn Hibbân’ın (ö.

³⁴ Buhârî, *Câmi’u’s-sahîh*, "Fedâilü’l-Kur’ân" 5 (No. 4992); Müslim, *el-Câmi’u’s-sahîh*, "Salâtü’l-müsâfirîn" 270; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, "Salât" 357 (No. 1475); Nesâî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, "İftitâh" 37 (No. 936, 937, 938).

³⁵ Ma’mer b. Râşid, *el-Câmi*; thk. Habiburrahman el-Azamî (Beyrut: Tevzi’ul-Mektebi’l-İslâmî, 1403/1983), 2/218 (No. 20369).

³⁶ Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes, *el-Muvatta’*, thk. Muhammed Mustafa el-A’zâmî (İmârât: Müessesetü Zâhid b. Sultan Âli Nihyân, 2004), "Kur’ân", 4 (No. 689).

³⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *Kitâbu tefsîru’l-İmâm eş-Şâfiî*, thk. Ahmed b. Mustafa Ferrân (Suudi Arabistan: Dâru’t-Tedmuriyye, 2006), 3/156.

³⁸ Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, *Fedâilü’l-Kur’ân*, thk. Mervân Atiyye vd. (Dimeşk: Dâru İbn Kesîr, 1415/1995), 334; Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, *Garîbü’l-hadis*, thk. Hüseyin Muhammed Şeref (Kahire: Heyetü’l-Âmme, 1404/1984), 2/546.

³⁹ Tirmizî, *Sünen*, "Kırâât", 11 (No. 2943).

⁴⁰ Müslim, *el-Câmi’u’s-sahîh*, "Salâtü’l-müsâfirîn" 270; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, "Salât" 357 (No. 1475); Nesâî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, "İftitâh" 37 (No. 936, 937, 938).

⁴¹ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 1/24-25.

354/965) sahih hadisleri kısım ve nevilerine göre tertip ettiği *Müsned*'inde⁴² olmak üzere birçok kaynakta bulunmaktadır. Bu rivayetlerin bazıları olayın geneline işaret eden birkaç cümleyle özet mahiyetinde olup diğer bazıları da Buhârî'nin ele aldığı rivayetle aynı olmakla birlikte birkaç lafızda farklılıkları bulunmaktadır. Fakat Hz. Ömer ile Hişâm b. Hakîm arasında yaşanan olayın neticesinde ve daha farklı rivayetlerde de ittifak edilen metin "*Biliniz ki bu Kur'ân yedi harf üzere indirilmiştir. Bunlardan hangisi kolayınıza gelirse onunla okuyun.*" lafzıdır.

Rivayetin söylem analizi açısından değerlendirilmesi

- *Olayın yeri ve zamanı:* Medine dönemidir. Çünkü Hişâm (r.a) Mekke'nin fethinden sonra Müslüman olmuştur. Ayrıca sahâbîlerin kendi aralarında cemaatle namaz kılabilimleri, aralarında çıkan kıraat ihtilaflarını Nebî'ye (s.a.v.) götürebilme serbestliği bu olayın Hicret'ten sonra Medine döneminde gerçekleştiğini göstermektedir. Ayrıca Hz. Ömer'in Hişâm'ın okuyuşunu duymasından hareketle cehri namazlardan biri (akşam, yatsı veya sabah) sırasında olayın gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

- *Olayın konusu:* Furkan sûresinin Hişâm b. Hakîm tarafından birçok harf üzerine/farklı kıraatle okunması. Bazı rivayetlerde "على حروفٍ كثيرة" birçok rivayetle lafzı geçerken bazılarında "على غير ما أقرؤها،" şeklinde cemi lafzı kullanılmamıştır.

- *Olayın tarafları:* Hz. Ömer otoriter bir figür, Hişâm b. Hakîm suçlu konumunda bir figür ve problemi neticeye kavuşturan hâkim Hz. Peygamber.

⁴² Ebû Hâtim Muhammed İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân et-Tekâsîm ve'l-envâ*; thk. Muhammed Ali Sönmez - Halis Aydemir (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433/2012), 2/166 (No. 1106).

• *Olayın sonucu ve değerlendirilmesi:* Her iki tilavetin de geçerli kabul edilmesi, ihticâc⁴³ ve tercih⁴⁴ kavramlarını gündeme getirmektedir. Bu rivayetten hareketle tercihin Hz. Peygamber döneminden itibaren başladığı söylenebilir. Nitekim Furkân sûresinin tilavetini Hişâm b. Hakîm'den (ö. 15/636) dinleyen Hz. Ömer'in, namaz biter bitmez "Bu sûreyi sana kim böyle okuttu?" sorusuna, Resûlullâh (s.a.v.) cevabını alması durumu, sahâbînin okuduğu kıraati delillendirmeye gittiği ve bunun bir hüccet olduğu şeklinde ifade edilebilir.⁴⁵ Ayrıca Hişâm b. Hakîm'le birlikte Hz. Peygamber'in huzuruna meseleyi taşıyan Hz. Ömer her iki harfin/kıraatin de okunabileceğini anlamış ve daha öncesinde öğrendiği kıraati okumaya devam etmiştir. En azından Hz. Ömer'in, Hişâm b. Hâkîm'in öğrendiği tilavet şeklini okuduğuna dair net bir bilginin olmaması, Hz. Ömer'in ilk olarak Hz. Peygamber'den öğrendiği kıraati sonraki öğrendiği kıraat arasında tercihte bulunduğu şeklinde ifade edilebilir.

Furkan sûresi Mekkidir. Mekke döneminin sonlarında, Mirac olayı öncesinde ve muhtemelen peygamberliğin onuncu yılında nazil olmuştur. Hişâm b. Hakîm'in ise Mekke'nin fethinden sonra İslam'a girdiği bilinmektedir ve bu olaya kadar sûrenin okunuşuyla ilgili yedi harf ruhsatına konu olan herhangi bir ihtilafla karşılaşılmamıştır. Rivayet söylem analiziyle incelendiğinde Hz. Ömer'in, Hişâm'ı okuyuş konusunda güvenilir bir kaynak veya bir otorite olarak görmediği ve kendi okuyuşundan farklı bir okuyuşa ihtimal vermediği anlaşılmaktadır. Bu olaydan Hz. Ömer'in yedi harf ruhsatı konusunda daha önceden bir bilgiye sahip olmadığı ve farklı okuyuşlarla karşılaşmadığı sonucu çıkarılabilir. Nitekim diğer rivayetlerde de -kıraatte otorite konumunda olan-

⁴³ İhticâc: Hüccet sahibi âlimlerin, Kur'an-ı Kerim kıraatini muhafaza etmek amacıyla, sahih kıraatlerin geçerliliğini delilleriyle ortaya koyup şüpheleri gidermesidir. Nasr b. Ali b. Muhammed Ebû Abdillâh eş-Şîrâzî el-Fesevî İbn Ebi Meryem, *el-Mûdah fî vücûhi'l-kırâât ve ilelihâ*, thk. Ömer Hamdân el-Kûbeysî (Mekke/Cidde: el-Cemâ'atü'l-Hayriyye li-tahfizi'l-Kur'ani'l-Kerim, 1414/1993), 1/19.

⁴⁴ Tercih: İhtiyar edilmeyen kıraati yok saymamakla birlikte, iki kıraatten birini diğerine karşı seçmektir. Abdülali el-Mes'ûl, *Mu'cemu mustalahâti i'lmil'l-kirâeti'l-Kur'âniyye ve mâ yetea'leku bihi* (Kahire: Dâru's-Selâm, 2007), 129-130.

⁴⁵ Kıraatlerin hüccetine dair ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Dağ, İhticâc Bağlamında Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım (Ankara: İSAM Yayınları, 2019), 123-129.

sahâbenin kendi okuyuşundan başka bir okuyuşun doğruluğuna ihtimal vermediği görülmüştür.

2.2.2. Hz. Ömer ve Kalbine Şüphe Gelmesiyle ilgili Rivayet

İshak b. Abdullah b. Ebî Talha babasından, o da dedesinden şöyle rivayet etti: “Bir adam Ömer b. Hattâb’ın huzurunda Kur’ân okudu ve Ömer onu ayıpladı. Adam, Ömer b. Hattâb’ın eleştirisine karşı şöyle dedi: ‘Allah Resulü’ne (s.a.v.) okudum ve benim kıraatimi değiştirmedim.’ Bunun üzerine Peygamber’in huzurunda tartışılar ve Ömer ‘Ey Allah’ın Resulü, sen bana falan ayeti şöyle şöyle okumadın mı?’ dedi. Peygamberimiz: ‘Evet.’ buyurdu. Râvi diyorki Ömer’in kalbine bir şey geldi ve Nebî (s.a.v.) onun yüzüne bakarak bunu anladı ve Ömer’in göğsüne vurarak ‘Şeytanı kov!’ dedi ve bu sözü üç defa tekrarladıktan sonra şöyle buyurdu: Ey Ömer, bir rahmet ayetini azap ayetine veya bir azap ayetini rahmet ayetine çevirmedikçe Kur’ân’ın hepsi haktır/doğrudur.”⁴⁶

Rivayetin söylem analizi açısından değerlendirilmesi

- *Olayın yeri ve zamanı*: Muhtemelen Medine’dir. Çünkü yedi harf bağlamındaki rivayetler bu ruhsatın Medine döneminde verildiğine işaret etmektedir. Bir önceki hadiste yer alan Hişam b. Hakîm’in Hicret’ten sonra Müslüman olması ve diğer bazı aktaracağımız rivayetler yedi harfle ilgili rivayetlerin Hicret’ten sonra olduğuna işaret etmektedir. Burada Medine dememiz Hicret’ten sonra olduğuna işaret içindir.

- *Olayın konusu*: Hz. Ömer’in kendisinden farklı bir şekilde okuyan adamın kıraatini eleştirmesi ve adamın bu eleştiriyi kabul etmeyip okuyuşunu Hz. Peygamber’in huzurunda daha önce yaptığını ve kıraatinin Hz. Peygamber tarafından onaylandığını söylemesi.

⁴⁶ Taberî, *Câmiü’l-beyân*, 1/25; Mennâ’ Halîl Kattân, *Mebâhis fî ulûmi’l-Kur’ân* (Kahire: Mektebetü’l-Me’ârif li’n-Neşri ve’t-Tevzi’, 2000), 162; Muhammed b. Ali b. Âdem b. Musa el-İtyûbî, *el-Bahru’l-muhîti’s-seccâc fî şerhi sahîhi el-İmâm Müslim b. el-Haccâc* (Riyad: Dâru İbnü’l-Cevzî, 2014), 16/471; Heysemî, *Gâyetü’l-maksad fî zevâidi Müsned*, 3/264. Taberî’nin muhakkiki, bu hadisin Ahmed b. Hanbel’in 16366. hadiste tahrîc ettiğini ve İbn Kesîr’in isnadı sahîh dediğini dipnot olarak düşmüştür. Kattân ise Ahmed b. Hanbel’in rivayetinde bulunan adamların sika olduğunu not olarak düşmüştür.

- *Olayın tarafları:* Otoriter bir figür Hz. Ömer, ismi yer almayan, eleştiriye maruz kalan davalı. (Burada ismine yer verilmeyen şahsın, Hişâm olduğu söylenebilir.) Problemi her iki tarafın haklı olduğuna işaret edip çözümleyen Hz. Peygamber.

- *Olayın sonucu ve değerlendirilmesi:* Hz. Peygamber, Kur'ân kıraatinde meydana gelen problem kendisine sunulduğunda, itiraz edilen kıraatleri dinleyip her ikisinin de doğru olduğunu söyleyerek problemi cevaplamıştır. Bunun yanında benzer tarz problematik olayla tekrar karşılaşıldığında yapılması gereken bir reçete veya ne gibi durumlarda itiraz edilmesi gerektiğine dair bir çizgi belirlemiştir. O da anlamın olumludan olumsuzu ya da olumsuzdan olumluya dönmemesi manasında anladığımız “rahmet ayetinin azap ayetiyle, azap ayetinin rahmet ayetiyle değiştirilmemesi” ilkesidir. Bu rivayette meydana gelen farklılığın hangi ayet veya kelimedede olduğuna dair bir bilgimiz yoktur. Fakat Hz. Peygamber'in “Bir rahmet ayetini azap ayetiyle veya bir azap ayetini rahmet ayetiyle değiştirmedikçe Kur'ân'ın hepsi hakır.” ilkesi bize bir durumu sunmaktadır. Şöyleki Hz. Peygamber, Ömer'in kendi kıraatini ve itiraz ettiği tilaveti dinlemiş ve anlamın ters düz olduğu bir farklılık görmemiştir ve her iki okuyuşun da varlığını bir kez daha tescil etmiştir. Rivayetten genel bir ilke anlaşılıp yedi harf ruhsatından kaynaklı okumaların anlamı ters düz etmedikçe varlığının devam ettiği anlaşılmaktadır. Metinde yer alan “Şeytanı kov!” ifadesinden amaç: Hz. Ömer'in içsel bir çatışma yaşamaması için şüphelerden onu korumaktır. Şeytan ifadesi, İslami literatürde mümin için bir düşmandır. Bununla alakalı Kur'ân'da ve hadislerde birçok ifade bulunmakta ve Müslümanlar şeytanın hilelerine karşı ikaz edilmektedir. Hz. Peygamber, Ömer'in yüz ifadesinden, şeytanın onun kalbine vesvese vermiş olabileceğini ve onun da bu vesveseye kulak vermiş olabileceğini düşünmüş olabilir. Ömer'in vesveseye karşı uyanık olması gerektiğine dair bir öğüt, kötü düşüncelere karşı duyarlı olma ve dinî sorumluluğunu unutmaması üzerine sözle ve elle yapılan bir nasihattir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in “Şeytanı kov!” ifadesi Hz. Ömer'in hem kalbini hem zihnini duygusal temizlenmeye yönelik bir çağrıdır. Ayrıca bu ifade Hz. Peygamber'in sahâbeye karşı tutumunu göstermektedir.

2.2.3. Übey b. Kâ'b Rivayeti

“(Übey) Bir defasında ben Mescid’deydim. Bir adam içeri geldi ve benim bilmediğim bir şekilde (Nahl sûresini⁴⁷) kıraat yaptı. Sonra başka bir adam geldi. O da arkadaşının okuduğu kıraatin dışında bir kıraat yaptı. Namazlarını bitirince birlikte Allah Resulü’nün yanına gittik ve dedimki:

-Bu adam benim bilmediğim bir kıraat ile namazını kıldı. Sonra diğeri geldi bunun kıraatinin dışında kıraat yaptı.

-Allah Resulü onlara okumalarını emretti. O ikisi okudu ve onların bu kıraatlerini Nebî (s.a.v.) güzel buldu. Cahiliye döneminde bile aklıma gelmeyen bir şekilde nefsimi Nebî’yi yalanlama düştü. Allah Resulü beni kaplayan bu hâli görünce göğsüme vurdu. Sanki Yüce Allah’a huşu içinde bakıyormuşum gibi ter içinde kaldım.

-Ve dedi ki: ‘Ey Übey! Kur’ân’ı bir harf üzerine oku emri bana verildi’. Ben ‘Ümmetime hafiflet.’ diye müracaatta bulundum. Sonra bana Kur’ân’ı iki harf üzerine oku emri verildi. Ben yine ‘Ümmetime hafiflet.’ diye müracaatta bulundum. Üçüncü seferde bana Kur’ân’ı yedi harf üzerine okuma emri ile birlikte istediğim bir dileğimin de verileceği her cevapta aktarıldı. Ben de şöyle dedim: Allah’ım! Ümmetimi bağışla, Allah’ım! Ümmetimi bağışla. Üçüncü talebimi de bütün yaratılanların hatta İbrahim’in (as) bile bana ihtiyaç duyacakları güne erteledim.”⁴⁸

Rivayetin söylem analizi açısından değerlendirilmesi

- *Olayın yeri ve zamanı*: Olayın yeri Medine’dir. Çünkü Übey b. Kâ’b’ın “المَسْجِد” (Mescid) ifadesi Medine’de inşa edilen Mescid-i Nebevi’dir. Hicret’ten önce bu ifade kullanılmamaktadır. Ayrıca Übey b. Kâ’b’ın Medineli olup birinci Akabe Biatı’nın ardından İslam’ı tebliğ etmek üzere Medine’ye gönderilen Mus’ab b. Umeyr vasıtasıyla İslamiyet’i kabul etmiş⁴⁹ olması da olayın Medine döneminde vuku bulduğunu desteklemektedir.

⁴⁷ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 1/33-34.

⁴⁸ Müslim, *el-Câmi’u’s-sahîh*, 330; Benzer rivayetlerin tamamı için bk. Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 1/29-36.

⁴⁹ Erul, “Übey b. Kâ’b”, 42/272.

- *Olayın konusu:* Kur'ân tilavetinde yer alan farklılıklar, Übey b. Kâ'b'ın kalbine vesvese düşmesi, yedi harf ruhsatının verilmiş şekli ve Hz. Peygamber'in ümmetine duası.

- *Olayın tarafları:* Kur'ân konusundaki vukufiyetiyle tanınan Übey b. Kâ'b, ismi verilmeyen ve Kur'ân'ı farklı bir harfle okuyan iki sahâbî ve Hz. Peygamber.

- *Olayın sonucu ve değerlendirilmesi:* Kur'ân tilavetinde kıraat farklılıkları bulunmakta ve bu farklılıklar tilaveti kolaylaştırmaktadır. Hadiste geçen "yedi harf" ifadesi âlimler tarafından farklı şekillerde yorumlanmıştır. Bu bağlamda aktarılan bazı ifadeler "yedi harf" ruhsatının mantığına uygun düşmekteyken bazı yorumlar bağlamından uzak ve kopuktur.⁵⁰ Hadiste vuku bulan ihtilaflar Resulullah'a (s.a.v.) götürülmüştür. O, bu ihtilafların kendisinin duası üzerine Allah tarafından verildiğini ve yedi harften kaynaklanan kıraat farklılıklarının ümmete kolaylık sağlamak için olduğunu beyan etmiştir. Bundan dolayı da ihtilafa konu olan bu okuyuşların meşru olduğunu dile getirmiştir.

"Übey b. Kâ'b Hadisi ve Yedi Harfin Gerekçesi" başlığında Hz. Peygamber'in, Übey'e -sebeb-i vürudu hakkında herhangi bir bilgi bulunmaksızın-yedi harfe dair ruhsatı aktardığından bahsedilmişti. Bu başlıkta ise Übey'in Mescid'deyken kendisinden farklı okuyuşlara sahip iki kişinin Kur'ân okuyuşunu Hz. Peygamber'e aktardığı görülmektedir. Bu iki rivayetin aynı olup olmadığı veya farklıysalar hangisinin daha önce gerçekleştiği meselesi önem arz etmektedir. Eğer Hz. Peygamber önce Übey'e yedi harf ruhsatından bahsettiyse onun farklı okuyuşlara bu şekilde şaşırmaması beklenirdi. Bundan dolayı öncelikle Übey'in farklı okuyuşlara sahip kişilerle karşılaştığı ve bunları hatalı olarak niteleyip Hz. Peygamber'e aktardığı söylenebilir. Hz. Nebî'nin, Übey'e verdiği cevap ile daha önce sebeb-i vürudu bahsedilmeden aktarılan rivayetteki ifadeler birbiriyle örtüşmektedir. Bu rivayetleri şu şekilde sıraya koyabiliriz: Önce Übey kendisinden farklı okuyan iki kişiyle karşılaşıyor ve bunların hatalı olduğunu düşünerek Hz. Peygamber'e bildiriyor. Hz. Peygamber de Übey'e

⁵⁰ Yedi harf hakkında söylenen uzak görüşler ile kuvvetli görüşler hakkında bk. Çetin, *Yedi Harf ve Kıraatlar*, 112-148.

yedi harfe dair ruhsatı aktarıyor. Diğer rivayetler ise aynı rivayetin farklı varyantları olabileceği gibi Hz. Peygamber'in söz konusu rivayeti Übey'e tekrar hatırlatması olarak da düşünülebilir.

Übey b. Kâ'b'ın kalbine gelen şüphe, insanların farklılıklar karşısında zaman zaman yaşadığı içsel/ruhsal problemi göstermektedir. Bir önceki Hz. Ömer rivayetinde olduğu gibi Hz. Peygamber'in onun göğsüne vurması, onun kalbini ve ruhunu açarak, Allah'ın huzurunda bir farkındalık yaşamasını sağlamıştır. Übey b. Kâ'b'ın kendi ifadesiyle "Sanki Yüce Allah'a huşu içinde bakıyormuşum gibi ter içinde kaldım." lafzı da içsel tereddütten uzaklaştığını, kendine geldiğini, ruhsal bir uyanış yaşadığını göstermektedir.

Resulullah'ın (s.a.v.) ruhsal veya manevi bir problem yaşayan sahâbisine karşı tutumu da dikkat çeken bir husustur. Bu rivayet açısından kalbe şüphe düşmesi gibi benzer bir durumda şu yol izlenebilir. Probleme sebep olan mesele, işin uzmanına götürülür. Olay, tarafların aynı esnada bulunmasıyla işin uzmanına/âlime aktarılır. Âlim detaylı bilgi yerine kısa ve öz bilgi vermelidir. Taraflardan bir ya da birkaçı ikna olmadığı veya bu tarz bir problemle karşılaştığı vakit ayrıca muhatap alınır ve konuyla alakalı Allah Teâlâ'nın ve Hz. Peygamber'in kati buyrukları muhataba samimi bir dost gibi söylenir. Muhatabın daha önceden tanınan bir kişi olması gibi bir durumda Resulullah'ın (s.a.v.) metodu takip edilerek kalbe dokunma/vurma gibi yakın temas kurulabilir.

Bu rivayette meydana gelen farklılığın hangi ayet veya kelimedede olduğuna dair bir bilgi yoktur. Ayrıca rivayette herhangi bir hüküm veya mana farklılığından bahsedilmemesinden hareketle ihtilafın anlamdan değil lafızların fonetik yapısından kaynaklandığı söylenebilir. Rivayetin devamında Hz. Peygamber'in tilavetin yedi harf üzerine yapılabileceğine dair Cebrâîl'den almış olduğu ruhsatı Übey b. Kâ'b'a söylemesi de buna işaret etmektedir. Çünkü bir önceki rivayette Hz. Ömer hadisinde benzer bir durum olmuş ve söz konusu tartışmaya sebep olan ayetleri Hz. Peygamber her iki taraftan da dinlemiştir. Bunun neticesinde bu iki kıraat farklılığından meydana gelen ihtilafta anlamı ters düz etmeyen farklılıklar bulunduğunu fark etmiş ve "rahmet ayetini azap ayetiyle, azap ayetini rahmet ayetiyle değiştirmedikçe" hepsinin doğru olduğunu buyurmuştur. Burada ise Hz. Nebî, her üç sahâbînin kıraatini dinlemiş ve bu kıraatlerdeki ihtilafın anlamı ters-düz edecek yönde olmadığını anlayınca

bu okuyuşları güzel bulmuştur. Bu üç sahâbî arasında meydana gelen ihtilaf Kur'ân lafızlarındaki fonetik farklılıklar olabileceği gibi manayı zenginleştiren fakat lafzın manasına ve Kur'ân'ın mefhumuna ters düşmeyen ferşî (irab, zamir, fiil kalıbının değişmesi gibi)⁵¹ farklılıklar da olabilir. Buradaki ihtilafın anlamsal mı sessel mi yapıldığına dair kesin bir delil yoktur. Fakat rivayetten anlaşılan, bu farklılıkların Kur'ân kıraati noktasında otoriter sayılan Übey (r.a.) tarafından itiraza sebep olduğudur.

2.2.4. Übey b. Kâ'b'la İlgili Diğer Rivayetler

Übey b. Kâ'b dedi ki: Ben ve bir arkadaşım bir ayet hakkında ihtilaf ettik. Bu durumu Resulullah'a (s.a.v.) götürdük.

- O, "Oku, ey Übey!" dedi. Ben okudum. Sonra diğerine,

- "Oku!" dedi. O da okudu. Bunun üzerine Nebî (s.a.v.) dedi ki:

- "Her ikiniz de güzel okudunuz."

- Ben dedim ki: "İkimiz de güzel mi okuduk?" Nebî (s.a.v.) göğsüme vurdu ve bana şöyle dedi:

- "Kur'ân bana indi ve 'Bir harf mi, iki harf mi?' diye soruldu. Ben de 'İki harf.' dedim. Sonra, 'İki harf mi, üç harf mi?' denildi. Ben de 'Bilakis üç harf.' dedim ve bu şekilde yedi harfte son buldu. Rahmet ayetini azap ayetiyle, azap ayetini rahmet ayetiyle karıştırmadıkça her biri şafidir ve kâfidir. Eğer ayet "عَزِيزٌ حَكِيمٌ" ise sen de "سَمِيعٌ عَلِيمٌ" diye okusan şüphesiz Allah "سَمِيعٌ عَلِيمٌ" (her şeyi işiten ve bilendir)." ⁵²

Olayın değerlendirilmesi: Bu rivayet bir önceki hadis-i şerifle büyük oranda benzerlik arz etmektedir. Az da olsa farklı lafızları bulunan bu rivayetin söylem analizine ihtiyaç duyan bölümü son kısımdır. Önceki hadiste değinilen analizleri tekrardan kaçınmak amacıyla ayrıca ele almıyoruz. Bu rivayette Kur'ân'ın yedi harf üzerine indirildiğinin açıklanmasından sonra ayetlerin anlamını ters düz edecek şekilde karıştırılmadan yapılan bir okumadan dolayı herhangi bir

⁵¹ Farklıklar için bk. İbn Ebî Meryem, el-Mûdah, 2/729-747.

⁵² Ebû Bekr b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî Abdürrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef fi'l-hadîs*, thk. Merkezü'l-Buhûsi ve Takniyeti'l-Ma'lûmât (Mısır: Dâru't-Ta'sîl, 1437/2013), 10/262 (No. 21443); Ma'mer b. Râşid, *el-Câmi*, 11/219 (No. 20371).

afaki kusur meydana gelmeyeceği bildirilmiştir. Çünkü Hz. Peygamber; “Eğer ayet “عَزِيزٌ حَكِيمٌ” ise sen de “سَمِيعٌ عَلِيمٌ” diye okusan şüphesiz Allah “سَمِيعٌ عَلِيمٌ” dir” buyurmuştur. Dolayısıyla kişi Kur’ân’ı ezbere okurken, geçici bir yanılma ile “عَزِيزٌ حَكِيمٌ” yerine “سَمِيعٌ عَلِيمٌ” diye okumuş olsa günaha girmiş olmaz. Çünkü Yüce Allah “aziz ve hakîm” olduğu gibi, aynı zamanda “herşeyi işiten ve bilen” dir. Dolayısıyla örnekte verilen okuyuşla ters bir mana çıkmamaktadır. Ayrıca “rahmet ayetini azap ayetiyle, azap ayetini rahmet ayetiyle karıştırmadıkça” kısmı; “Manasını ters yüz etmedikçe, Kur’ân’ı istediğiniz gibi okuyabilirsiniz.” anlamına gelecek şekilde yanlış anlaşılmamalıdır.⁵³ Nitekim burada söz konusu olan kıraat farklılıklarının Hz. Peygamber’in onayından geçmiş olduğu gerçeği de göz ardı edilmemelidir.

2.2.5. İbn Mes’ûd Rivayeti

Birinci versiyon

Abdullah İbn Mes’ûd şöyle demiştir: “Bir kimseyi Kur’ân okurken dinledim. Hâlbuki Resulullah’ı (s.a.v.) başka türlü okuyorken işitmiştim. O kişiyi Resulullah’a götürdüm ve durumu anlattım. Fakat Resulullah’ın yüzünden bunu hoş karşılamadığını anladım. Buyurdu ki:

‘İkiniz de güzel okudunuz. İhtilaftan sakınınız. Çünkü sizden öncekiler, ihtilaf ettikleri için helak olmuşlardır.’”⁵⁴

İkinci versiyon

Abdullah b. Mes’ûd şöyle demiştir. “Resulullah sallallahu aleyhi vesellem bana Ahkâf sûresini okuttu. Başkasına da okuttu. Adam bu sûredeki bir ayet hakkında benimle ihtilafa düştü.

- Ona: ‘Kim bu şekilde sana okuttu?’ diye sordum.
- Adam: ‘Resulullah’ (s.a.v.) dedi.

⁵³ Çetin, *Yedi Harf ve Kıraatlar*, 55.

⁵⁴ Buhârî, *Câmi’u’s-sahîh*, “Ehâdisü’l-Enbiyâ” 54 (No. 3476); Ebû Abdillâh eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, nşr. Ahmed Muhammed Şakir (Kahire: Dâru’l-Hadis el-Kâhire, 1995), 4/106 (No. 3981); Benzer rivayetler için ayrıca bk. Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 1/22-24.

- Ben de: 'Bana da bu şekilde okuttu.' dedim. Birlikte Resulullah'a (s.a.v.) gittik yanında da biri vardı ve şöyle dedim: 'Ey Allah'ın Resulü sen bana şu şekilde okutmadın mı?'

- Resulullah: 'Evet.' dedi.

- Adam da: 'Bana da böyle okutmadınız mı?' dedi.

- Resulullah: 'Evet.' dedi ve yüzünün rengi değişti. Resulullah'ın yanındaki adam: 'Her biriniz öğrendiği gibi okusun. Şüphesiz sizden önceki toplumlar ihtilaf ettikleri için helak oldular.' dedi. Bilmiyorum bu sözü söylemesi için Resulullah mı emretti yoksa kendi kendine mi söyledi!"⁵⁵

Rivayetin söylem analizi açısından değerlendirilmesi

Rivayetler incelendiğinde iki rivayetteki durumun oldukça benzer olduğu görülmektedir. İbn Mes'ûd'un aynı olayı tekrar yaşaması durumunda Hz. Peygamber'e sormaya gerek duymayacağı düşünüldürse bu iki rivayetin aynı rivayetin farklı aktarımları olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

- *Olayın yeri ve zamanı:* Rivayette olayın yeri ve zamanı hakkında bilgi verilmemiştir. Ancak bir kişinin çevreden duyulacak şekilde sesli Kur'ân okuması veya cehri bir şekilde namaz kılması olayın Medine döneminde gerçekleştiğini düşündürmektedir.

- *Olayın konusu:* Abdullah b. Mes'ûd'un, Ahkâf sûresini daha önceden Hz. Peygamber'den öğrenmiş olması ve kendi gibi Hz. Peygamber'den daha önce öğrenen bir kişinin kıraatini duyduktan sonra onun okuduğu kıraate gösterdiği tepki.

⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, nşr. Ahmed Muhammed Şakir (Kahire: Dâru'l-Hadis el-Kâhire, 1416/1995), 4/111 (No. 3992). Bu rivayetin diğer farklı versiyonunda Abdullah b. Mes'ûd, Nebî'den (s.a.v) Ahkâf sûresinin 30 ayetini öğrendiğinden ve bir sûre otuz ayetten fazla ise "الثلاثون" (otuz) diye isimlendirildiğinden bahsetmektedir. Farklı bir varyantta ise sürenin 35 veya 36 ayet olduğu ifade edilmiş ve Allah Resulü'nün yanında bulunan zatın Hz. Ali olduğu aktarılmıştır. Ayrıca "Şüphesiz sizden önceki toplumlar ihtilaf ettikleri için helak oldular." lafzının Hz. Ali'nin kendinden mi yoksa Hz. Peygamber'in onayıyla mı söylediğine dair İbn Mes'ûd'un ihtimalli ifadesi yer almaktadır. bk. Taberî, *Câmiü'l-beyân*, 1/23; en-Nemerî İbn Abdülber, *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta' mine'l-meânî ve'l-esânîd*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'ruf (Londra: Müessesetül'-Furkân, 2017), 5/499-500.

- *Olayın tarafları:* İsmi bilinmeyen bir şahıs; Hz. Muhammed'in (s.a.v.) da-ima yakınında bulunan, ilmî kişiliğe öne çıkan Abdullah b. Mes'ûd⁵⁶ ve Hz. Peygamber.

- *Olayın sonucu ve değerlendirilmesi:* Bu rivayette doğrudan yedi harf ifadesi geçmese de rivayet muhteva olarak yedi harf rivayetleriyle benzerdir. Nitekim Hz. Muhammed'in (s.a.v.) benzer bir açıklamayı yaptığı bir sonraki rivayette yedi harf tabiri de yer almaktadır. Bu rivayette ise ruhsatın ihtilaf sebebi olmamasına dair bir uyarı yer almaktadır. Zira diğer rivayetlerde de görüldüğü gibi bazı sahâbe kendi okuyuşlarından farklı bir okuyuşla karşılaştığında bunu yanlış bir okuyuş olarak değerlendirmiş ve tepki göstermiştir. Nitekim sonraki süreçte Iraklı ve Şamlı askerlerin okuyuş farkından dolayı neredeyse birbirlerine kılıç çekecek duruma gelmeleri⁵⁷ Hz. Nebî'nin bu uyarısının ne kadar yerinde olduğunu göstermektedir. Önceki rivayetlere benzer şekilde İbn Mes'ûd da Kur'an'ı kendisinde farklı okuyan bir kişiyle karşılaşır ve onun hatalı olduğunu düşünerek Hz. Peygamber'e götürüyor. İbn Mes'ûd'un Hz. Peygamber'e soruş tarzı söylemsel açıdan incelendiğinde onun kendi okuyuşunun doğruluğundan emin olduğu ve Hz. Peygamber'e de kendi okuyuşunu teyit ettirmek maksadıyla gittiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Hz. Ali olduğu aktarılan kişinin sözüne karşı Nebî'nin (s.a.v.) sükûneti bu sözün tasdikine işaret etmektedir.

2.2.6. Amr b. Âs Rivayeti

Amr b. Âs'ın azatlı kölesi Ebû Kays'ın dediğine göre; Amr b. Âs, bir kişinin, Kur'an'dan bir ayet okuduğunu duydu ve ona:

- "Bunu sana kim okuttu?" diye sordu. Adam:

- "Resulullah" (s.a.v) diye cevap verdi. Amr da:

- "Resulullah, onu bana farklı şekilde okutmuştu." dedi. İki birlikte Resulullah'a gittiler. Ve birisi

⁵⁶ İsmail Cerrahoğlu, "Abdullah b. Mes'ûd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988), 1/114-117.

⁵⁷ Abdulhamit Birişik, "Kur'an", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002), 26/383-388.

- “Ey Allah’ın Elçisi, şu ayet şöyle şöyle değil mi?” diye sordu ve ayeti okudu. Resulullah:

- “Böyle nazil oldu.” buyurdu. Bunun üzerine diğeri okuyup:

- “Böyle değil mi Ya Resulullah?” dedi. Peygamber şöyle buyurdu:

- “Böylece indirildi. Muhakkakki Kur’ân yedi harf üzere indirilmiştir. Bunlardan hangisini okursanız güzel okumuş olursunuz. Onun hakkında münakaşa ve mücadele etmeyiniz. Çünkü Kur’ân üzerinde münakaşa ve mücadele etmek küfürdür.”⁵⁸

Rivayetin söylem analizi açısından değerlendirilmesi

- *Olayın yeri ve zamanı:* Rivayette olayın yeri ve zamanı hakkında bilgi verilmemiştir. Ancak Amr b. Âs’ın Hudeybiye Antlaşması’ndan sonra Müslüman olduğu düşünüldüğünde olayın Medine döneminin sonlarında gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

- *Olayın konusu:* Önceki rivayetlere benzer şekilde ilimde ve İslam’a hizmette öne çıkan bir sahâbînin kendisinden farklı şekilde Kur’ân okuyan kişiyi, yanlış okuduğunu düşünerek Hz. Muhammed’e (s.a.v.) götürmesi ve Hz. Muhammed’in (s.a.v.) her iki okuyuşu da uygun görerek yedi harf ruhsatından bahsetmesi.

- *Olayın tarafları:* Mekke’nin fethine yakın bir tarihte Müslüman olmasına rağmen ilmiyle, zekâsıyla ve yönetim becerisiyle öne çıkan sahâbî Amr b. Âs,⁵⁹ ismi bilinmeyen bir sahâbî ve Hz. Peygamber (s.a.v.)

- *Olayın sonucu ve değerlendirilmesi:* Önceki rivayetlerde olduğu gibi Hz. Muhammed (s.a.v.) her bir okuyuşun doğru olduğunu ve Kur’ân’ın yedi harf üzere nazil olduğunu bildirmiştir. Hz. Muhammed (s.a.v.) -bir önceki rivayette olduğu gibi- farklı okuyuşların ihtilaf sebebi olmaması gerektiğini söylemiş ve

⁵⁸ Ebû Abdillâh eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, nşr. Şuayip el-Arnâvut, Âdil Mürşid vd. (Beyrut: Müessesetü’r-Rasale, 2001), 29/355 (No. 17821); Kâsım b. Sellâm, *Fedâilü’l-Kurân*, 337-338.

⁵⁹ Ahmet Önkâl, “Amr b. Âs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991), 3/79-81.

yedi harf ruhsatından kaynaklı bu rivayetlerden dolayı münakaşa ve mücadele etmenin küfür olduğunu dile getirmiştir.

Hız. Peygamber'in okumakta zorlanan kişiler için okuma kolaylığı sağlayan bir izin aldığı, rivayetlerden anlaşılmaktadır. Ancak Kur'an konusunda otorite olan ve Hız. Peygamber'in sürekli yanında olmak için çaba sarf eden birçok sahâbî bu izinden haberdar değildir. Hatta birileri bir ihtilaf yaşayarak bu izinden haberdar olduğunda bile diğerleri bu izni ne Hız. Peygamber'den ne de birbirlerinden öğrenmişlerdir. Dolayısıyla Hız. Peygamber'in bu konuyu bütün sahâbeye duyurmak gibi bir çaba içine girmedigi anlaşılmaktadır. Ancak Hız. Peygamber'in, birçok sahâbînin sorun yaşadığı böyle durumlarda çoğunlukla genel bir açıklama yoluna gittiği bilinmektedir. Hız. Peygamber'in bu konuda böyle bir açıklama yapmaması, onun, yedi harf iznini, okuma konusunda genel bir icazet/izin olarak görmediği, sadece okumakta zorlanan kişiler için yani zaruret durumlarında kullanılan bir ruhsat olarak gördüğü şeklinde de değerlendirilebilir. Nitekim yaşanan tartışmalarda adı bilinmeyen sahâbîler bu okuyuşu Hız. Peygamber'den öğrendiklerini söylemişlerdir. Eğer Hız. Peygamber Kur'an'ın sahabe arasında farklı farklı okunmasını isteseydi bu okuyuş farklarının caiz olduğunu bütün Müslümanların duyacağı şekilde ilan eder ve yeni Müslüman olan kişilere veya çok bilinmeyen kişilere değil doğrudan Kur'an konusunda otorite olan sahâbîlere bu farklı okuyuşları öğretirdi. Bununla birlikte yedi harf hakkında gelen rivayetlerin belirli bir şahıs için değil zorluk çekebilecek her bir kişi için geçerli olduğu söylenebilir. Nitekim yaşlı, çocuk, okuma yazman bilmeyenlerin gerekçe olarak öne sürölüp ruhsatın, yedi harfe kadar çıkarıldığını ele alan rivayetler bunu göstermektedir. Rivayetlerin söylem analizi açısından değerlendirmesinde yedi harf ruhsatının bir kısmının şahsa özel, bir kısmının da belirli gruplara/sınıflara özel olduğu anlaşılmaktadır. Evet, bu rivayetlerden yedi harfin, ferdi olduğu veya belli bir kesimi kapsadığı anlaşılsa da diğer rivayetlerin bütüncüllüğü düşünüldüğünde yedi harfin genel bir ruhsat olduğu öne çıkmaktadır. Fakat bu yedi harf ruhsatının varlığıyla alakalı birtakım ihtilaflar mevcuttur. Yedi harf ruhsatının sahâbe nezdinde mi olduğu yoksa sonra gelenlere de verilip verilmediğine dair görüşler bulunmaktadır. Yine yedi harfin, arza-i ahire de veya cem' veyahut istinsah olayında sınırlandırmaya gidilip gidilmediğine dair farklı görüşler de bulunmaktadır. Çalışmanın kapsamı ve makalenin sözcük sayısının sınırından dolayı

yedi harfin, arza-i ahire, cem', istinsah gibi olaylara dair rivayetlerin farklı bir çalışmada söylem analizi açısından incelenmesi önerilmektedir.

Sonuç

Yedi harf konusu başta tefsir olmak üzere İslami ilimlerde oldukça merak edilen ve incelenen konulardan biridir. Konunun bu kadar merak edilmesinin ve tekrar tekrar incelenmesinin önemli bir sebebi; birçok sahih rivayette zikredilmesine rağmen mahiyeti hakkında detaylı bir bilginin bulunmamasıdır. Ancak yedi harfle ilgili tüm rivayetlerde Kur'ân'ın birçok harfle/farklı şekillerde okuyuşuna izin verildiği anlaşılmaktadır.

Farklı ilmî disiplinlerce sıklıkla incelenen yedi harfle ilgili rivayetler bu çalışmada psikolojide yoğun bir şekilde kullanılan söylem analizi yöntemiyle incelenmiştir. Bu rivayetler öncelikle Hz. Muhammed (s.a.v.) ile Cebrâil arasında geçen diyaloglar ve sahâbiler ile Hz. Muhammed (s.a.v.) arasında geçen diyaloglar olmak üzere iki başlığa ayrılmıştır. Hz. Muhammed (s.a.v.) ile Cebrâil arasında geçen rivayetler bir arada değerlendirildiğinde Cebrâil'in Hz. Muhammed'e (s.a.v.) bir harf/tek bir okuyuşla Kur'ân-ı Kerim'i okuttuğu, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) de ümmetinde okumakta zorlanacak durumda olan kişilerden bahsederek daha fazla okuyuş için ruhsat istediği, olayın neticesinde de Cebrâil'in (Allah'ın rızasıyla) bu okuyuşlara izin verdiği tespit edilmektedir. Buna göre Cebrâil'in öncelikle bir harf üzere öğrettiği, yedi harf ruhsatını Hz. Muhammed'in (s.a.v.) kendisi için istemediği, bu ruhsatın okuyuşla ilgili bir kolaylık içerdiği anlaşılmaktadır. Ayrıca bu kolaylığa okuma yazma bilmeyen ve okuma yazma öğrenmekte zorlanacak olan kişilerin ihtiyaç duyduğu görülmektedir. Öyleki söz konusu ruhsat tek seferde birden yediye çıkmamış Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ümmeti için tekrar tekrar talep etmesi sonucu verilmiştir.

Hz. Muhammed (s.a.v.) ile sahâbiler arasında geçen yedi harfle ilgili diyaloglar incelendiğinde sorunun öncelikle ilminde ve şöhretinde meşhur (Hz. Ömer, Übey b. Ka'b, Abdullah b. Mes'ûd, Amr b. Âs) bir sahâbî ile çok tanınmayan başka bir sahâbî arasında geçtiği görülmektedir. Ancak bu sahâbîlerin adı Hişâm b. Hakîm hariç rivayetlerde yer almamıştır. Hişâm b. Hakîm de Hz. Hatice'nin yeğeninin çocuğu olması, cömert bir kişi olarak tanınması, onun ve babasının Mekke'nin ileri gelenlerinden olması ve bu kapsamda müşriklerin

tertiplendiği birçok faaliyette öne çıkan bir kişi olmasıyla tanınmakta, İslam’a girdikten sonraki hizmetleriyle ilgili bilgi bulunmamaktadır.⁶⁰ Dolayısıyla yedi harfle ilgili rivayetlerin hepsinde benzer bir durum vardır. İki sahâbîden biri Kur’ân’ı çok iyi bildiğini ve Hz. Peygamber’den doğru bir şekilde öğrendiğini düşünmektedir. Diğer sahâbî ise ya ismi hatırlanmayacak kadar az tanınan biri ya da ismi hatırlansa da İslam’a hizmeti oldukça az bir kişidir. Söz konusu büyük sahâbîler tarafından bu kişilerin Kur’ân’ı yanlış okudukları düşünülmektedir. Kur’ân konusundaki ilmiyle öne çıkan sahâbîlerin arasında okuyuş farkıyla ilgili herhangi bir tartışmanın yaşanmaması bu kişilerin birbirleriyle aynı şekilde okuduğunu düşündürmektedir. Kur’ân’ı farklı şekillerde okuyan kişilerin ise yedi harf ruhsatından kaynaklı kolaylığa ihtiyaç duyan ve “bir rahmet ayetini azap ayetiyle veya bir azap ayetini rahmet ayetiyle çevirmemekle” birlikte bazı ufak okuyuş farklılıkları sergileyen kişiler olduğu anlaşılmaktadır.

Sahâbe dönemindeki hiçbir ihtilafta yedi harf ruhsatı gündeme getirilmediği gibi Hz. Osman döneminde okuyuş ruhsatı daraltılırken ve bireysel yazılmış Kur’ân metinleri toplatılırken de hiç kimse Hz. Peygamber’in verdiği yedi harf ruhsatından bahsederek itirazda bulunmamıştır. Hz. Muhammed’in (s.a.v.) yedi harfe dair ruhsatın münakaşa ve mücadeleye sebep olacağı uyarısının, Hz. Osman zamanında Şamlı ve Iraklı askerler arasında gerçekleşmesiyle bu ruhsatta bir daraltmaya gidilmiştir. Ayrıca Hz. Ömer’in zekâtta müellefe-i kulub’a tanınan hisseyi uygulamadığı⁶¹ gibi Hz. Osman’ın da ihtilaflar sebebiyle yedi harfteki/okuyuştaki bu ruhsatı uygulamamaya karar verdiği söylenebilir.

Bu analizlerden hareketle günümüzde de Arap olmayan bazı kişilerin İslam’a yeni girdiklerinde tam olarak telaffuz edemedikleri kelime, harf ve hareketlerde küçük farklılıklarla okumaları da bu ruhsat bağlamında mazur görülebilir. Fıkıh âlimlerinin namaz kılarken yapılan harf ve hareke hataları, kelime-

⁶⁰ Mehmet Ali Sönmez, “Hişâm b. Hakîm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 18/155; İbrahim Sarıçam, “Hakîm b. Hizâm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997), 15/187.

⁶¹ Cengiz Kallek, “Müellefe-i Kulûb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 31/473-475.

lerinin yerini değiştirme gibi kusurların anlamı önemli bir şekilde değiştirmedeği sürece namazı bozmayacağına dair ruhsatları da⁶² bu kapsamda değerlendirilebilir. İmam Şafîî şöyle demiştir: Allah Teâlâ, kullarına olan merhametinden dolayı, ezberin kaybolacağını bilerek yedi harf üzerine bir yazı indirmiştir: Buna göre, telaffuzları farklı olsa bile, anlam kaybına yol açmadığı sürece onu okumaları caizdir. Allah'ın kitabından bir şeyin, anlamı değiştirmedeği sürece okunmasına izin verilmiştir. İçinde bir hüküm bulunmayan herhangi bir şeyde, kelimelerdeki farklılık anlamı değiştirmez. Tabiiinden bazıları şöyle demiştir: Rasûlullah'ın -sallallahu aleyhi ve sellem- ashabından bir toplulukla karşılaştım, mana üzerinde ittifak ettiler, fakat lafız üzerinde ihtilaf ettiler. Onlardan bazılarına bunu söyledim ve şöyle dediler: "Anlamı değiştirmedeği sürece sorun yoktur."⁶³

Söylem analizi yöntemiyle yedi harf konusunun incelendiği bu çalışmada, yedi harf ruhsatının okuma konusunda sıkıntı çekenlere kolaylık sağlamak için Allah tarafından verilen bir lütuf olduğu sonucu çıkmaktadır. Bu ruhsat genel bir okuma kolaylığı değil, zaruret durumlarında başvurulacak bir ruhsat konumunda karşımıza çıkmaktadır. Konuyla ilgili anlaşmazlıklar Hz. Peygamber'le yakın mesai içerisindeki sahâbiler arasında değil, bu sahâbilerle İslam'a hizmeti hakkında detaylı bilgi olmayanlar arasında yaşanmıştır. Rivayetlerde yer alan, Hz. Peygamber'in tedrisatından geçen hiçbir sahâbî kendisinin Nebî'den öğrendiği okuyuştan başka bir okuyuşun caiz olduğuna ihtimal vermemektedir. Bilindiği kadarıyla yaşanan anlaşmazlıklar Hudeybiye sonrasında, İslam'ın hızlı bir şekilde geniş kitlelere yayıldığı bir dönemde gerçekleşmiştir. Rivayetlerin hiçbirinde manaya ya da hükme dair bir ihtilaf yaşanmayıp sadece okuyuşla ilgili farklılıklar söz konusudur.

Hz. Peygamber'in yedi harf ruhsatından sonra da söz konusu otorite sahâbenin okuyuşlarında bir değişiklik olmamıştır. Nitekim sonraki süreçte bu kişiler arasında bir ihtilaf görülmemiştir. Yedi harf ruhsatının okumakta zorlananlar için, manaya taalluk etmeyen hususlarda sağlanan geçici bir kolaylık ol-

⁶² H. Yunus Apaydın, "Namaz", *İlmihal I İman ve İbadetler*, ed. Hayreddin Karaman vd. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001), 1/245-246.

⁶³ Şafîî, *Kitâbu tefsîru'l-İmâm eş-Şafîî*, 3/156-157.

duğu anlaşılmaktadır. Bu ruhsattan hareketle günümüzde yeni Kur’ân öğrenenlerin veya Kur’ân metnini doğru bir Arapça ile okumakta zorlananların okuyuşlarının mazur görülmesi mümkündür.

Söylem analizini yaptığımız yedi harf rivayetleri bize yedi harfin ne olabileceğine dair sınır çizerken; konuyla ilgili yapılan görüşlerden nelerin olmaya-acağına dair de ışık tutmaktadır. Bu çalışma yedi harfle alakalı kesin bir cevaba ulaştırmasa da bu bağlamda ifade edilen görüşlerin eksenini belirlemektedir. Söylem analizi yöntemiyle ele aldığımız bu çalışma, yedi harfle alakalı görüşlerden hangilerinin vakiya uygun, hangilerinin bağlamdan uzak olduğu konusunda yardımcı olmaktadır. Rivayet merkezli yapılacak diğer çalışmalara kapı aralayacağı ve fayda sağlayacağı beklentisiyle “söylem analizi” yöntemi önerilmektedir.

Kaynakça

- Abdürrezzâk b. Hemmâm, Ebû Bekr b. Nâfi’ es-San’ânî el-Himyerî. *el-Musannef fi’l-hadîs*. thk. Merkezü’l-Buhûsi ve Takniyeti’l-Ma’lûmât. 10 Cilt. Mısır: Dâru’t-Ta’sîl, 2. Basım, 2013.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh eş-Şeybânî. *el-Müsned*. nşr. Ahmed Muhammed Şakir. 8 Cilt. Kahire: Dâru’l-Hadis el-Kâhire, 1995.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh eş-Şeybânî. *el-Müsned*. nşr. Şuayip el-Arnâvut, Âdil Mürşid vd. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü’r-Rasale, 2001.
- Akaslan, Yaşar. “İbnü’l-Cezerî’nin ‘Yedi Harf’ Meselesi Üzerindeki Fikirleri”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 18/2 (27 Eylöl 2018), 265-303.
- Apaydın, H. Yunus. “Namaz”. *İlmihal I İman ve İbadetler*. ed. Hayreddin Karaman vd. 1/217-378. Ankara: TDV Yayınları, 9. Basım., 2001.
- Arkonaç, Sibel A. “Psikoloji ve Söylem Çalışmaları”. *Eleştirel Psikoloji Bülteni Psikolojide Araştırma ve Yöntem Tartışmaları Sayısı* 5 (2014), 39-54.
- Âşıkkutlu, Emin. “Kıraat İlminin Temellendirilmesinde Ahruf-i Seb’a Hadisi”. *Kur’an ve Tefsir Araştırmaları-IV*. 43-106. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2002.
- Atar, Hüseyin Ziyâuddin. *el-Ahrufü’s-seb’a ve menziletü’l-Kırâât minhâ*. Beyrut: Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, 1988.

- Aziz, Aysel. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri* (9. Basım). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2014.
- Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik. *el-Müsnedü'l-Bezzâr ve el-Bahrü'z-zehhâr*. thk. Mahfûzu'r-Rahmân Zeynullah vd. 18 Cilt. Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 2009.
- Birişik, Abdulhamit. "Kur'an". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/383-388. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-sahîh*. nşr. Râid Sabri ibn Übeyy Alfe. Riyad: Dâru'l-Hadara li'n-Neşri ve't-Tevzi', 3. Basım, 2010.
- Burhâneddin el-Bekâî, İbrahim b. Ömer b. Hasan er-Rabât b. Ali b. Ebû Bekir. *Mesâidü'n-nazar li'l-işrâf alâ makâsıd's-süver*. 3 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, 1987.
- Büyükkantarcıoğlu, Nalan. "Söylemden İdeolojiye Eleştirel Söylem Çözümlemesi". *Dilbilim Temel Kavramlar Sorunlar Tartışmalar*. ed. Ahmet Kocaman. 101-113. Ankara: Dil Derneği, 1. Basım, 2006.
- Cerrahoğlu, İsmail. "Abdullah b. Mes'ûd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/114-117. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Çelik, Hilal - Ekşi, Halil. "Söylem Analizi". *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri* 27/27 (Aralık 2013), 99-117.
- Çetin, Abdurrahman. *Kur'an-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 3. Basım, 2013.
- Çiçek, Atıl Cem - Önalp, Gökbörü. "Mahalle Muhtarlarındaki Demokrasi Algısı Üzerine Bir Söylem Analizi: Kars Örneği". *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi KAÜİİBFD* 8/16 (2017), 537-554.
- Dânî, Ebû Amr ed-. *el-Ahrufü's-seb'a li'l-Kur'an*. thk. Abdülmüheymin Tahhân. Cidde: Dâru'l-Minâre, 1997.
- Dânî, Ebû Amr ed-. *el-Ahrufü's-seb'a li'l-Kur'an*. thk. Abdülmüheymin Tahhân. Cidde: Dâru'l-Minâre, 1997.

- Ebü Dâvûd, es-Sicistânî. *es-Sünen*. thk. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî. Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif li'n-Neşri ve't-Tevzi', 2. Basım, 1997.
- Ercan, Gülsüm Songül - Danış, Pınar. "Söylem, Söylem Çözümlemesi ve Eleştirel Söylem Çözümlemesi: Tanımları ve Kapsamları". *DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi* 6/2 (2019), 527-552.
- Erul, Bünyamin. "Übey b. Kâ'b". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42/272-274. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Ezdî, Ma'mer b. Râşid el-. *el-Câmî*: thk. Habîbürrahmân el-'Azâmî. Beyrut: Tevzi'ü'l-Mektebi'l-İslâmî, 1983.
- Fairclough, Norman. *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*. London: Routledge, 1. Basım, 2003.
- Gür, Tahir. "Post-Modern Bir Araştırma Yöntemi Olarak Söylem Çözümlemesi". *Journal of World of Turks* 5/1 (2013), 185-202.
- Harman, Vezir. "Yedi Harf Bağlamında Kur'an'ın Resûlullah Döneminde Kitaplaştırılması Meselesi". *Diyanet İlmi Dergi* 53/3 (02 Ekim 2017), 73-102.
- Heysemî, bü'l-Hasen Nûrûddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân. *Gâyetü'l-maksud fi zevâidi Müsned*. thk. Hallâf Mahmud Abdussemin. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2001.
- İbn Abdülber, en-Nemerî. *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta' mine'l-meânî ve'l-esânîd*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'ruf. 17 Cilt. Londra: Müessesetül'-Furkân, 2017.
- İbn Ebû Meryem, Nasr b. Alî b. Muhammed Ebû Abdillâh eş-Şîrâzî el-Fesevî. *el-Mûdah fi vücûhi'l-kirâât ve ilelihâ*. thk. Ömer Hamdân el-Kûbeysî. 3 Cilt. Mekke/Cidde: el-Cemâ'atü'l-Hayriyye li-tahfizi'l-Kur'ani'l-Kerim, 1993.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed. *Sahîhu İbn Hibbân et-Tekâsîm ve'l-envâ*: thk. Muhammed Ali Sönmez - Halis Aydemir. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2012.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr eş-Şâfiî. *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-azîm*. thk. Hikmet b. Beşir b. Yasin. 7 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru İbnü'l-Cevzî, 2009.

- İbn Kuteybe. *Te'vîlü müşkili'l-Kur'ân*. thk. İbrahim Şemseddîn. Beyrut: Dâru Kü-tübî'l-İlmiyye, 1978.
- İtyûbî, Muhammed b. Ali b. Âdem b. Musa. *el-Bahru'l-muhîti's-seccâc fî şerhi sahîhi el-İmâm Müslim b. el-Haccâc*. 47 Cilt. Riyad: Dâru İbnü'l-Cevzî, 2014.
- Kalemlî, Yusuf. *İnanç Bağlamında Yedi Harf-Vahiy İlişkisi*. İstanbul: Emin Yayın-ları, 2023.
- Kallek, Cengiz. "Müellefe-i Kulûb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/473-475. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Kapar, Mehmet Ali. "Gıfâr (Benî Gıfâr)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklope-disi*. 14/49. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Karadağ, Ahmet. "Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf Hakkındaki Görüş-lere Dair Bir Değerlendirme". *Tasavvur* 7/2 (31 Aralık 2021), 1177-1210.
- Karataş, Şuayip. "Ulûmü'l-Kur'ân Kaynaklarında Yedi Harf Meselesinin Ele Alınışı: Klasik-Modern Karşılaştırması". *İhya Uluslararası İslam Araştırma-ları Dergisi* 8/1 (15 Ocak 2022), 261-296.
- Kâsım b. Sellâm, Ebû Ubeyd. *Fedâilü'l-Kur'ân*. thk. Mervân Atiyye vd. Dimeşk: Dâru İbn Kesîr, 1995.
- Kâsım b. Sellâm, Ebû Ubeyd. *Garîbü'l-hadîs*. thk. Hüseyin Muhammed Şeref. 5 Cilt. Kahire: Heyetü'l-Âmme, 1984.
- Kattân, Mennâ' Halîl. *Nüzûlü'l-Kur'ân alâ seb'ati ahruf*. Kahire: Mektebetü Vehbe, ts.
- Kattân, Mennâ' Halîl. *Mebâhis fî ulûmi'l-Kur'ân*. Kahire: Mektebetü'l-Me'ârif li'n-Neşri ve't-Tevzi', 2000.
- Kaya, Osman. "Kuran'ın Yedi Harf Üzerine İndirilmesi ve Ahrufu's-Seb'a (Yedi Harf Meselesi)". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (15 Aralık 2004), 219-244.
- Kerim, Muhammed Riyâd. *el-Ahrufü's-seb'a elletî nezele alayhe'l-Kur'ân*. Kahire: Câmia'tü Ezher, 18. Basım, 2017.

- Kılıç, Mustafa. “İbn Kuteybe’nin Yedi Harf Anlayışı”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49 (15 Aralık 2020), 217-258.
- Mâlik b. Enes. *el-Muvatta’*. thk. Muhammed Mustafa el-A’zâmi. 8 Cilt. İmârât: Müessesetü Zâhid b. Sultan Âli Nihyân, 2004.
- Mes’ûl, Abdülali. *Mu’cemu mustalahâtı i’lmil’l-kırâeti’l-Kur’âniyye ve mâ yetea’leku bihi*. Kahire: Dâru’s-Selâm, 2007.
- Miktari, Adnan b. Abduhu Ahmed. *el-Fark beyne ahurfü’s-seb’a ve kırâât*. Mısır: Mektebetü Rıdvân, 2022.
- Müslim, Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi u’s-sahîh*. Suudi Arabistan: Dâru’s-Selâm, 2000.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *es-Sünenü’l-kübrâ*. thk. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî. Riyad: Mektebetü’l-Me’ârif li’n-Neşri ve’t-Tevzi’, 1988.
- Önen, Hacı. “Ebu ’Amr Ed-Dânî’ye Göre Yedi Harfin Anlamı”. *Şarkiyat* 11 (01 Nisan 2014), 56-72.
- Önen, Hacı. “Taberi Örneğinde Kırat ve Huruf-u Seb’a İlişkisi”. *Şarkiyat* 3 (01 Nisan 2010), 103-111.
- Önkâl, Ahmet. “Amr b. Âs”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/79-81. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Öztürk, Hayrettin. “Kur’an-ı Kerim’in Kıraatinde 7 Harf Meselesi”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 2/2 (01 Nisan 2002), 97-111.
- Sarıçam, İbrahim. “Hakîm b. Hizâm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/187. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Schiffrin, Deborah vd. (ed.). “Critical Discourse Analysis”. *The Handbook of Discourse Analysis*. 352-371. Massachusetts: Blackwell, 2008.
- Sönmez, Mehmet Ali. “Hişâm b. Hakîm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/155. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *Kitâbu tefsîru'l-Îmâm eş-Şâfiî*. thk. Ahmed b. Mustafa Ferrân. 3 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru't-Tedmu-riyye, 2006.
- Şengül, İdris. "Kur'ân Tarihi'nde AhruFu's-Seb'a ve Kıraatler Meselesi". *Tafsîr* 1/1 (30 Kasım 2021), 65-82.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kurân*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 26 Cilt. Kahire: Dâru Hicr, 2001.
- Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd. *el-Müsned*. thk. Muhammed Abdülmuhsin et-Türkî. 4 Cilt. Mısır: Dâru Hicr, 1999.
- Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre. *Sünenü't-Tirmizî*. nşr. Muhammed Nâsuriddin Elbânî. Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif li'n-Neşri ve't-Tevzi', 1996/1417.
- Van Dijk, Teun A. "Discourse Analysis: Its Development and Application to the Structure of News". *Journal of Communication* 33/2 (01 Haziran 1983), 20-43.
- Van Dijk, Teun A. *News Analysis: Case Studies of International and National News in the Press*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 1988.